

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vnímání chudoby žáky II. stupně vybrané základní školy

Pupils' Perceptions of Poverty in Second Grade of a Selected Primary School

Bc. Dana Tobišková

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslava Hanušová, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pedagogiky pro střední školy

Studijní obor: Pedagogika

Odevzdáním této diplomové práce na téma Vnímání chudoby žáky II. stupně vybrané základní školy potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Dolní Poustevně 9. 7. 2023

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí práce PhDr. Jaroslavě Hanušové, Ph.D., za připomínky, cenné rady a metodické vedení práce.

Abstrakt

Diplomová práce je zaměřena na to, jak žáci II. stupně vybrané základní školy – ZŠ a MŠ Dolní Poustevna vnímají chudobu. Konkrétně se práce zabývá tím, do jaké míry žáci rozlišují subjektivní vnímání chudoby, jsou-li schopni rozlišit skupiny obyvatel ohrožené chudobou, zda se orientují v možné pomoci lidem ohroženým chudobou. Dále se zabývá rozlišením a popsáním jednotlivých aspektů dětské chudoby a interpretací této problematiky.

Teoretická část je rozdělena na dvě části. V první části jsou vysvětleny a popsány aspekty chudoby od samotné definice pojmu chudoba přes její koncepty, příčiny, měření, cyklus chudoby až po problematiku sociálního vyloučení.

Druhá část je zaměřena na problematiku dítěte a jeho potřeby. Zabývá se psychickým a biologickým vývojem dítěte a významem rodiny pro život dítěte. Pozornost je v práci věnována i sociálně-právní ochraně dítěte, prevenci chudoby a úloze státu v této problematice.

Praktická část tvoří výzkumné šetření, které bylo provedeno formou dotazníků na základní škole. Jedná se o kvantitativní zkoumání, přičemž byla využita metoda dotazování.

Cílem práce je zjistit, jak žáci druhého stupně Základní a Mateřské školy v Dolní Poustevně vnímají pojem chudoba a s ní spojená rizika případného sociálního vyloučení, na základě zjištěných výsledků je sestaven soubor doporučení pro vyučující, jak v daném tématu prohlubovat povědomí o chudobě obecně.

Dílním cílem je vytvoření souboru doporučení pro vyučující, jak pracovat s žáky, aby se v budoucnu chudobě vyhnuli, respektive aby věděli, co dělat, když budou chudí.

V závěru práce jsou navrženy další podněty – nápady, které lze využít ve výuce.

Klíčová slova

Chudoba, děti, míra chudoby, riziko chudoby, sociální politika, prevence chudoby.

Abstract

The diploma thesis focuses on the perception of poverty among the pupils of the second grade of the selected primary school – Primary School and Kindergarten Dolní Poustevna. Specifically, it deals with the extent to which pupils distinguish subjective perception of poverty, whether they are able to distinguish groups of people at risk of poverty, whether they are oriented in the possible assistance to people at risk of poverty. Distinguish and describe different aspects of child poverty. Interpretation of the issue.

The theoretical part is divided into two parts. The first part explains and describes aspects of poverty, from the definition of poverty itself, to its concepts, causes, measurement, the poverty cycle and the issue of social exclusion.

The second part focuses on the issue of the child and his/her needs. It deals with the psychological and biological development of the child and the importance of the family in the child's life. Attention is also paid to the social and legal protection of the child, the prevention of poverty and the role of the state in this issue.

The practical part consists of a research investigation, which was carried out in the form of questionnaires in a primary school. It is a quantitative research where the method of questioning was used.

The aim of the work is to find out how the pupils of the second grade of the Primary and Kindergarten School in Dolní Poustevna perceive the concept of poverty and the associated risks of possible social exclusion based on the results a set of recommendations for teachers on how to deepen the awareness of poverty in general.

A sub-objective is to develop a set of recommendations for teachers on how to work with pupils to avoid poverty in the future or to know what to do if they are poor.

The paper concludes by suggesting further suggestions – ideas that can be used in teaching.

Keywords

Poverty, children, poverty rate, poverty risk, social policy, poverty prevention.

Obsah

Úvod	7
1 Chudoba	8
1.1 Definice	8
1.2 Chudoba jako sociální problém	8
1.2.1 Subjektivní a objektivní dělení chudoby	8
1.2.2 Absolutní a relativní dělení chudoby	9
1.3 Měření chudoby	10
1.4 Sociální vyloučení	11
1.4.1 Skupiny obyvatel ohrožených chudobou	11
1.4.2 Prostorová dimenze sociálního vyloučení	13
1.5 Sociální rizika	15
1.6 Sociální deprivace	16
1.7 Příčiny chudoby	16
1.8 Prevence chudoby	18
1.9 Mezinárodní organizace	18
1.10 Nevládní organizace	20
2 Chudoba v ČR	22
2.1 Sociální politika	22
2.1.1 Cíle sociální politiky	22
2.2 Systém dávek sociálního zabezpečení v ČR	23
2.2.1 Životní a existenční minimum	23
2.2.2 Pomoc v hmotné nouzi	24
2.3 Efektivnost sociálních transferů	26
3 Vývoj dítěte a jeho potřeb	28
3.1 Biologický a psychický vývoj dítěte	28
3.2 Aspekty chudoby v dětství a dospívání	29
3.3 Specifika prevence dětské chudoby	30
3.4 Rodina a její význam pro život dítěte	32
3.5 Chudoba z pohledu rodiny	33
3.6 Charakteristika domácností	35

3.6.1	Věk rodičů	35
3.6.2	Vzdělání rodičů.....	35
3.6.3	Mzdy rodičů a trh práce.....	36
3.7	Sociálně-právní ochrana dětí	36
3.8	Pomoc rodinám postiženým chudobou.....	38
	Praktická část.....	39
4	Kvantitativní výzkum.....	39
4.1	Cíle, výzkumné otázky	39
4.2	Metodika	39
4.2.1	Dotazníkové šetření	40
4.2.2	Předvýzkum	40
4.2.3	Charakteristika výzkumného vzorku	40
4.3	Výsledky	41
5	Vyhodnocení cílů, výzkumných otázek, doporučení pro praxi	50
5.1	Vyhodnocení cílů, výzkumných otázek.....	50
5.2	Doporučení pro praxi	51
	Závěr.....	54
	Seznam zkratk.....	56
	Seznam použitých informačních zdrojů	58
	Seznam příloh.....	62
	Přílohy	

Úvod

Chudoba je velmi komplexní a složitý pojem. V současné době je považována za jeden z nejzávažnějších problémů globalizovaného světa a jeho řešení by mělo být v popředí zájmu všech sociálních politik. Je celosvětovým problémem, a to hlavně v rozvojových zemích, ale i ve vyspělejších zemích západního světa. S rostoucí úrovní vzdělávání a rozvojem sociální politiky je o tento fenomén projevován větší zájem, než tomu bývalo kdysi. V 19. století byly použity první prvky sociální politiky, které pak způsobily přímo vznik sociálního státu. Sociální politiky jsou v různých státech odlišné, protože mají nastavená jiná měřítka a pravidla.

Úplná nebo vědecká definice chudoby neexistuje. Extrémní chudoba ohrožuje lidi na životě, naproti tomu relativní chudoba, o které se hovoří v souvislosti s bohatými státy, způsobuje například sociální deprivaci či vyloučení lidí ze společnosti.

Cílem mé práce je percepce chudoby v myšlení žáků II. stupně vybrané ZŠ. Pocházím z regionu, který patří k chudším v ČR – ze Šluknovského výběžku. Je zde poměrně vysoká nezaměstnanost, která je jedním z aspektů chudoby.

Teoretická část práce je zaměřena na teoretické aspekty chudoby od samotné definice pojmu chudoba přes její koncepty, příčiny, měření až po problematiku sociálního vyloučení, neboť život dětí v sociálně vyloučených rodinách se odvíjí odlišně od života jejich vrstevníků a je nezřídka doprovázen právě chudobou. Dále je zaměřena na problematiku dítěte a jeho potřeb. Zabývá se psychickým a biologickým vývojem dítěte a významem rodiny pro život dítěte, čímž jsou pro tematizaci dětské chudoby vytyčeny relevantní oblasti, jejichž zasažení či destruktivní průběh přímo institucionalizuje ochranu dětí před výše naznačenými neblahými procesy souvisejícími se stavem faktické chudoby dětí takovými procesy dotčených. V neposlední řadě je předmětem pozornosti pojem sociálně právní ochrany dítěte.

Práce směřuje k zamyšlení nad dětskou chudobou, protože je všeobecně známé, že zejména děti, které jsou postižené chudobou, pociťují zmar a beznaděj, mohou mít psychické i fyzické problémy a nezřídka ztrácejí smysl života.

1 Chudoba

„Žádná společnost nemůže přece vzkvétat a být šťastna, žije-li velká většina jejích příslušníků v chudobě a bídě.“ Adam Smith

1.1 Definice

Definice chudoby je velmi nejednoznačným pojmem, protože existuje mnoho definic a také pojetí, kterými se tento pojem lidé snaží objasnit či vymežit. Je několik možných příčin, proč by se člověk mohl stát chudým nebo chudým už je. Jednu z definic uvádějí Sirovátka et al. (2002, s. 4): „Je evidentní, že příjmová chudoba se nemusí vždycky překrývat s chudobou vyjádřenou ve spotřebě a s materiálními příjmy. Chudoba je dynamická – nedostatek materiálních zdrojů je podmíněn celou řadou jiných faktorů. Chudoba je také relativní – její vymezení je obvykle vztahováno k určitému sociálnímu standardu.“

Žižková (in Krebs et al., 2015, s. 118) ji vymezuje takto: „Stav, který je důsledkem nerovného přístupu k rozdělovanému bohatství společnosti, k jejím materiálním zdrojům, kdy životní podmínky a uspokojení základních potřeb nejsou v potřebné míře zabezpečeny dostatečnými zdroji a kdy tyto příjmy nelze z nějakých objektivních příčin zvýšit a kdy občan nedisponuje ani jinými zdroji či majetkem, který by mu umožnil získat prostředky ve výši, která je společností uznána jako minimální.“ Žít v chudobě tedy podle Žižkové znamená žít bez toho, co je společností uznáno jako nutné. Tím vzniká pocit materiální deprivace.

1.2 Chudoba jako sociální problém

V současné moderní společnosti se lze setkat s pojmy materiální deprivace, energetická chudoba, relativní a subjektivní chudoba. Souvisejí s potřebami občanů a současnou životní úrovní, která je podmíněna ekonomickými, společenskými a politickými faktory. Zejména ekonomická prosperita a politická vůle státu mohou svým občanům poskytnout i vyšší stupeň životní úrovně a pozitivně ovládat základní životní standard (Buryová, 2015). S tím souvisí i sociální politika, která prostřednictvím systému sociálního zabezpečení preventivně chrání občany před absolutní chudobou (minimální mzda, životní a existenční minimum).

1.2.1 Subjektivní a objektivní dělení chudoby

Subjektivní koncepce chudoby souvisí s tím, jak každý jedinec hodnotí svou situaci, s tím, jestli se daná osoba či domácnost cítí být chudobou ohrožena či nikoliv. Je tudíž založena

na individuálním vnímání chudoby a závisí na různých faktorech. Mnozí lidé mohou vnímat sami sebe jako chudé, i když ve skutečnosti chudými nejsou (příkladem by mohl být jedinec, který se cítí být chudý, protože si nemůže dovolit auto a musí jezdit městskou hromadnou dopravou) (Krebs et al., 2015).

Naopak se chudý člověk nemusí cítit chudý, i když jím je (například imigrant, který žije s nízkým příjmem ve vyspělé zemi). Z výše uvedeného vyplývá, že subjektivní chudoba nemůže určovat oficiální meze chudoby, ale dokresluje problematiku chudoby z hlubšího hlediska. Logicky tedy subjektivní chudoba odhaluje větší výskyt chudoby než chudoba objektivní (Krebs et al., 2015). Mareš (1999) uvádí, že dle výzkumů se individuální vnímání situace mění postupem života. Do období středního věku se lidé cítí zřídka ohroženi chudobou, ale přibližně od padesáti let věku se tento pocit zvyšuje.

1.2.2 Absolutní a relativní dělení chudoby

Absolutní koncepce je jednou z částí objektivní chudoby. Je spojena s příjmem, který dovolí osobě uhradit náklady, které jsou nutné k holému přežití. Tento příjem se nazývá substituční minimum (příkladem by mohli být obyvatelé Afriky, zejména Somálska, kde stále hrozí smrt hladem). Tato chudoba je typická zejména v rozvojových zemích, kde je stále dosti aktuální, ve vyspělých zemích se zpravidla nevyskytuje. Mareš (1999) je toho názoru, že rozmezí tohoto druhu chudoby se nemění se změnou životní úrovně společnosti. Podle Walshe, Stephense a Moora (2000) absolutní chudoba obsahuje poměrné aspekty. Jako příklad uvádějí domácnosti, které jsou bez elektrické energie, jako ty, které jsou ve stavu absolutní chudoby vůči těm domácnostem, které připojení k elektrické energii mají. Relativní koncepce je druhou částí objektivní chudoby. Je založena na tom, že jedinec dokáže uspokojit své základní potřeby, které jsou v dané společnosti zcela běžné, přesto se cítí chmurně, neboť nedokáže zajistit své potřeby v míře, které jsou pro konkrétní společnost zcela standardní (například dnes je zcela obvyklé mít doma notebook či osobní počítač a jedinec, který jej nemá, se může cítit touto skutečností deprimován). Tento typ chudoby se projevuje nedostatkem předmětu s dlouhodobou výdrží, nedostatečným bytovým pohodlím či příjmem, který vylučuje schopnost spořit. Mareš (1999) zdůrazňuje, že chudoba v jednotlivých zemích je měřena v souvislosti s kvalitou života v těchto zemích.

Relativní chudoba je založena na porovnání této kvality života u chudých a „nechudých“. Dle Walshe, Stephense a Moora (2000) relativní chudoba souvisí s předměty, které jsou důležité pro vnitřní pohodu jednotlivce. Jako příklad uvádějí nákup oblečení, které tuto

pohodu navozuje. Ti, kteří jsou nuceni nakupovat oblečení v takzvaném „secondhandu“, tedy v obchodě s použitým oblečením, jsou relativně chudí vůči těm, kteří si mohou dovolit ošacení nové.

Problematikou relativní chudoby se zabýval již v 18. století Adam Smith, který tvrdil, že chudoba je neschopnost si dovolit nejen komodity, které jsou nezbytně nutné pro podporu života, ale bez ohledu na to, jaký je obvyklý zvyk země. Walker a Smith (2001) spojují relativní chudobu s relativní deprivací, kdy je příčinou nedostatek zdrojů pro udržení dostatku stravy, životního stylu, aktivit a materiálních potřeb, na které jsou jednotlivci nebo skupina zvyklí a které jsou standardem ve společnosti, do níž patří. Definovat absolutní nebo relativní chudobu je problematické, protože příjem mírně nad nebo pod životní úroveň není podstatně odlišný; negativní účinky chudoby jsou spíše kontinuální než diskrétní a stejný nízký příjem ovlivňuje různé lidi různými způsoby. Proto byly zavedeny metrika příjmové nerovnosti nebo indexy chudoby. Ekonom Robert C. Allen (2009) se to snažil vyřešit prostřednictvím standardizovaných košů zboží, které jsou typické pro ty, jež nakupují chudí lidé v různých zemích a v určitém historickém období.

1.3 Měření chudoby

Podle absolutního konceptu lze chudobu měřit několika způsoby. Jedním z nich je měření na základě stanovení základních potřeb. „Jde o stanovení nezbytných nejnižších nákladů na uspokojení základních potřeb, původně chápaných spíše jako potřeb fyzických a vymezených jako náklady na jídlo, bydlení (nájemné), vytápění a oděv. Dnes se prosazují i jiné potřeby (...).“ (Mareš & Rabušic, 1996, s. 299)

Dalším typem je měření na základě spotřebního koše. Jde o vymezení nejnужnějších a nejnižších nákladů k uspokojení základních životních potřeb (tzn. náklady na jídlo, bydlení, ošacení apod.). Další metodou je měření podle potravinového poměru. Tato míra se opírá o srovnání výdajů na potraviny s celkovými výdaji domácnosti. Chudé jsou ty, jejichž příjem je menší než trojnásobek „koše základních potravin“. Míra z hlediska potravinového poměru je založena na vztahu mezi výdaji na potraviny a celkovými výdaji. Známkou blahobytu je nízký podíl výdajů na potraviny (Mareš & Rabušic, 1996).

Podle relativního konceptu lze stanovit míru chudoby jako „50 % průměrného příjmu ekvivalentního jednočlenné domácnosti“ (Mareš & Rabušic, 1996, s. 300). „Přímé míry jsou založeny na spotřebě statků a kvalitě života či na jeho deprivaci.“ (Mareš & Rabušic,

1996, s. 300) Index mnohonásobné deprivace se skládá z položek, které určují deprivaci či nedostatek, např. pokud osoba nemá denně teplé jídlo, toaletu v bytě apod. (Mareš & Rabušic, 1996).

Nepřímé míry jsou založené na srovnávání příjmů před spotřebou. Toto měření doprovází řada metodologických problémů, např. jak se vypořádat se sociálními transfery či s různým charakterem domácností (Mareš & Rabušic, 1996).

1.4 Sociální vyloučení

Příčinou sociálního vyloučení je nedostatečný přístup ke zdrojům, které souvisejí se sociálním zajištěním, tím jsou např. zaměstnání, vzdělání, zdravotní a sociální ochrana. Dlouhodobým setrváním ve stavu nedostatku výše uvedených determinant dochází k nejzávažnějším případům sociální izolace. Sociální izolací člověk ztrácí základní sociální návyky a také strádá po stránce psychické (ztrácí sebeúctu a důvěru v sebe sama). Dalšími častými příčinami sociálního vyloučení jsou zdravotní stav (například dlouhodobá nemoc, postižení) nebo stáří. Do skupiny sociálně vyloučených lidí patří také znevýhodněná skupina obyvatelstva, tedy ti lidé, kteří mají ve společnosti horší postavení. Jsou to lidé z různých etnických menšin, migranti, přistěhovalci, děti z dysfunkčních rodin a lidé žijící v místech s nízkou životní úrovní. Tato rizika spolu velmi často korespondují a jsou přenášena z generace na generaci (Krebs et al., 2015).

1.4.1 Skupiny obyvatel ohrožených chudobou

Skupiny obyvatel ohrožených chudobou tvoří:

Děti

Chudoba dětí je odvozena od chudoby rodičů, je spojována se statusem rodiny, s její velikostí a postavením dětí uvnitř rodiny. Čím je vyšší počet dětí uvnitř rodiny, tím je vyšší riziko jejich chudoby. Statistické prameny ukazují, že s každým dalším dítětem přichází pokles životní úrovně. Děti znamenají i bariéru pro účast ženy na trhu práce. Chudé rodiny mají většinou více dětí proto, že jejich plození nedokáží preventivně bránit. Děti však mohou být chudými i v neúplných rodinách. Je tomu tak, protože počet zdrojů se v této rodině sníží ze dvou a více na jeden. Obvykle je neúplná rodina složena z matky a dětí, a sdílí proto důsledky feminizace chudoby. Chudoba se netýká jen malých dětí, ale i mládeže. Jedná se zejména o absolventy škol, kteří nemají zkušenosti ani žádný nárok na sociální dávky

odvozené ze statusu zaměstnaného. Prodlužuje se tak závislost na rodičích a na sociálním státu (Mareš, 1999).

Staří lidé

Riziko a rozsah chudoby se mění v závislosti na věku. Člověk je nejvíce ohrožen chudobou ve třech obdobích životního cyklu, a to v dětství, během rodičovství a ve stáří. Ve stáří je to dáno poklesem příjmů či záměnou mzdy získávané na trhu práce za starobní důchod. Staří lidé tvoří prakticky ve všech evropských zemích nejpočetnější kategorii chudých, zejména pak ti, kteří jsou ve velmi špatném zdravotním stavu a žijí osamoceně, bez partnera či mimo sociální síť. Bývají vystaveni sociální izolaci. Chudoba starých lidí je hlavně produktem jejich vyloučení z trhu práce. Důchody jsou nižší než mzdy, což vede k poklesu životní úrovně. Úspory jsou každoročně znehodnocovány inflací, která snižuje jejich reálnou hodnotu (Mareš, 1999).

Lidé s tělesným či duševním handicapem

Některé handicapy jsou vůbec překážkou vstupu na trh práce a vedou k životu závislému na relativně nízkých sociálních dávkách, jiné jsou alespoň důvodem k diskriminaci postižených. Navíc existují zvláštní náklady, jako jsou nákupy nezbytných pomůcek, nutné a nákladné úpravy interiérů, zvýšené náklady na lékařskou péči, větší spotřeba energie, nutnost platit si některé služby apod. (Mareš, 1999).

Ženy

Existuje zvýšené riziko u žen, že se ocitnou mezi chudými. Jedná se o chudobu zejména svobodných žen, osamělých matek, ale také o chudobu žen uvnitř neúplných rodin. Hrají zde roli zejména faktory související s jejich postavením na trhu práce. Těmito faktory jsou:

- Směrování žen k málo placené práci na sekundárním trhu práce.
- Malý podíl žen v kvalifikovaných, manažerských pozicích.
- Mzdová diskriminace žen v porovnání s muži ve stejných pozicích.
- Vysoký podíl žen na pracovních místech s částečným úvazkem (Mareš, 1999).

Muž je zpravidla považován za živitele rodiny. Od ženy se očekává, že bude pečovat o domácnost a o děti, ale i o vydělávajícího muže. Diskriminace žen ve sféře práce má i sekundární efekt pro jejich důchodové zabezpečení. Feminizace chudoby nejvíce postihuje neúplné rodiny. Manévrovací prostor je zatížen péčí o dítě. Koncept feminizace chudoby

se ale týká také úplných rodin. Muži rezervují část příjmu, ale disponují s ním pro své osobní účely. Ženy se tak stávají chudými i uvnitř „nechudých rodin“ (Mareš, 1999).

Bezdomovci

Veřejnost spojuje bezdomovectví s kriminalitou a alkoholismem, s nedostatkem vůle a ignorováním sociálního řádu. Nejde však pouze o případy lidí přespávajících na ulicích a jiných veřejných místech, ale i o jedince a rodiny žijící v nevyhovujících, nejistých nebo nebezpečných životních podmínkách. Není to jen rozvrat rodin, alkoholismus a sociální nepřizpůsobivost, co zbavuje lidi domova. Relativně velký a rostoucí počet bezdomovců je důsledkem strukturálních problémů, jako jsou nedostatek levných bytů a bydlení, vysoká nezaměstnanost a rostoucí úroveň chudoby. Obecně řečeno, bezdomovectví je více než nedostatkem přístřeší a více než chudobou. Je součástí širšího procesu marginalizace, založeného na neschopnosti bezdomovců participovat na způsobu života, který je standardní pro většinu populace (Mareš, 1999).

Etnické minority

Etnická příslušnost a obecně rasa jsou v evropské populaci významným rysem struktury chudoby a nerovnosti. Chudoba u této populace se neprojevuje jen jako nezaměstnanost, ale také sníženými životními šancemi a zúženou kvalitou života. Lze sem zařadit nerovnosti v přístupu k lékařské péči, ke vzdělání apod. Často bývá spojena s diskriminací příslušníků etnických skupin na trhu práce, v bydlení, vzdělávání i v dalších oblastech. V České republice je etnická chudoba doménou Romů. Romové mají obecně nízkou úroveň kvalifikace a pověst nespolehlivých pracovníků, což je diskvalifikuje na trhu práce. Jsou zatlačováni na sekundární trh práce, kde jsou vystaveni vyššímu riziku nezaměstnanosti, ale také do šedé a černé ekonomiky či do závislosti na sociálním státu (Mareš, 1999).

1.4.2 Prostorová dimenze sociálního vyloučení

Důležitou dimenzí sociálního vyloučení je dimenze prostorová. Tato dimenze se dále dělí na nedobrovolné vyloučení, segregaci (lat. = oddělit, vzdálit, vyloučit) nebo separaci, tj. dobrovolné odloučení (Sýkora & Temelová, 2005).

Segregace má celou řadu příčin, nabývá velmi rozmanitých forem a přináší rozličné důsledky. Pojem segregace má dva poněkud odlišné významy a zabarvení. Tento pojem lze vnímat jako hodnotově neutrální analytický termín, kde se segregací rozumí míra rozdílů v prostorovém rozložení rozmanitých sociálních skupin obyvatelstva. Takovou míru lze změřit a porovnávat

její změnu za určité období nebo porovnávat odlišnosti mezi různými skupinami obyvatel, městy či regiony. Termín segregace je však většinou používán jako normativní s tím, že segregace představuje společenský problém. Velmi však záleží na hodnotách sdílených danou společností, kdy se určitá míra sociálně-prostorové diferenciacce, tj. segregace v prvním výše uvedeném slova smyslu, stává problémem, tj. segregací v druhém výše uvedeném pojetí (Sýkora & Temelová, 2005).

Segregaci je možné vnímat z pohledu míry vnitřní prostorové různorodosti sídel (úroveň rozdílů mezi jednotlivými čtvrtěmi) a zároveň podle odlišnosti určité čtvrti od ostatních částí města z hlediska sociální skladby zde žijících obyvatel (Sýkora & Temelová, 2005).

Z hlediska velikosti území může existovat prostorová segregace mezi jádrovými městy a jejich zázemím v rámci metropolitních oblastí a městských regionů, mezi jednotlivými čtvrtěmi uvnitř měst nebo mezi obytnými bloky v rámci jedné čtvrti (Sýkora & Temelová, 2005).

Velmi důležité je uvědomit si, že problém sociální exkluze v jeho prostorovém aspektu není definitivně řešitelný, ale je ve společnosti permanentně přítomný jako extrémní výraz sociální diferenciacce společnosti, ať již na základě materiálních (rozdíly v příjmu, majetku), etnických a kulturních rozdílností či rozdílností v životním způsobu. Dále si je třeba uvědomit, že jde o problém komplexní, který:

- vyžaduje souhru řady zainteresovaných aktérů (státní správa a jí řízené organizace, jako jsou úřady práce, vzdělávací zařízení, ..., samosprávy, neziskové organizace a v neposlední řadě i sami obyvatelé sociálně vyloučených území),
- nelze řešit jen redistribucí (a již vůbec ne jen pouhým zesílením sociální kontroly nad vyloučenými územími a jejich obyvateli, ale celou řadou koordinovaných opatření),
- má dnes často v řadě případů již vícegenerační rozměr a totéž lze říci i o možnostech jeho řešení. Je tím myšleno, že z hlediska fundamentálního řešení je nutný přístup, který bude usilovat o inkluzi již nejmladší generace obyvatel vyloučených území (počínaje snahou ovlivnit proces její socializace ve vzdělávacích institucích a prostřednictvím jejich pravidelného kontaktu s jejich vrstevníky z majoritní populace) (Mareš et al., 2008).

1.5 Sociální rizika

Objevující se nová sociální rizika jsou produktem měnící se situace ve společnosti. Vytváří je především nestabilní ekonomická situace. V rámci globalizace se neustále mění trh práce, který je odrazem změn, které právě globalizace přinesla.

Nové sociální riziko představuje například situace, kdy člověk sice má práci, její charakter a odměna za ni mu však neumožňují vymanit se z chudoby, a dokonce mu ani neumožňují hradit náklady na bydlení bez příslušných sociálních dávek. Dříve patřili do skupiny chudých lidé, kteří žádnou práci neměli ať již z důvodu nezaměstnanosti, stáří, či nemoci. Nové sociální riziko, tzv. pracující chudoba, připomíná spíše poměry, které vládly po většinu 19. století, kdy bylo vcelku běžné, že celé kategorie námezdních pracovníků zůstávaly chudé, i když jejich příslušníci usilovně pracovali (Keller, 2010).

Dalším novým rizikem se stává nejistota, kterou představuje hrozba, že člověk zestárne v chudobě, třebaže pracoval po celý život a zároveň po celý život platil daně a pojistné. Tento typ nového rizika plyne ze skutečnosti, že odpracovaná doba už zaměstnance přestává spolehlivě zajišťovat pro období, kdy v důsledku stáří přestane být ekonomicky aktivní. V minulosti toto riziko představovalo to, že v chudobě zestárlí zpravidla jen ti, kdo z nejrůznějších důvodů nepracovali a nebyli zajištěni dostatečným majetkem (Keller, 2010).

Jedním z nových rizik je i hrozba, že člověk nezíská kvalifikované (či vůbec žádné) zaměstnání i přesto, že investoval svůj čas, píli a energii do vzdělávání. Jde tedy o skutečnost, že před starými riziky člověka nemusí chránit ani vzdělání, tedy že hrozba neplnohodnotné práce a nezaměstnanosti se začíná týkat i vysokoškoláků. Staré riziko v této souvislosti spočívalo spíše v tom, že špatné, či dokonce žádné zaměstnání hrozilo pouze lidem s nejnižším vzděláním (Keller, 2010).

Klimplová (2008) ve své stati definuje nová sociální rizika jako situace, v nichž jedinci zažívají ztrátu blahobytu. Tyto situace se objevují jako důsledek socioekonomických změn, mezi které například patří masivní vstup žen na trh práce, rostoucí nestabilita rodinných struktur, nestandardní formy zaměstnávání, stárnutí populace, deindustrializace a posun k ekonomice služeb.

1.6 Sociální deprivace

Deprivace může být definována jako stav pozorovatelného a prokazatelného znevýhodnění ve vztahu k lokální komunitě či širší společnosti nebo národu, k nimž jedinec, rodina nebo skupina náleží. Být chudý tedy ve většině případů znamená být deprivován. Život v chudobě bývá popisován jako permanentní deprivace. Deprivace představuje nejen fyzické či psychické strádání, ale nedostatek něčeho, co je v daném společenství považováno za nadhodnotu. Deprivovaní lidé klesají pod životní standard ve stravování, vybavení domácnosti, povaze a podmínkách práce, charakteru životního prostředí a lokalizaci bydliště, v rekreaci, trávení volného času, přístupu ke vzdělání apod. Ve společnosti, kde se téměř všechny statky a služby kupují, bývá deprivace způsobena především nedostatečnými příjmy získávanými především na trhu práce, ale také plyne z nedostatku zdrojů (Mareš, 1999).

1.7 Příčiny chudoby

Příčiny chudoby nejsou jen věcí veřejného mínění a postoje chudých k vlastní chudobě. V neposlední řadě jsou politickým problémem. Představují nejen popis určitého stavu, ale implikují i typ jednání směřující k jeho změně. Jsou součástí permanentního procesu hledání konsensu o tom, koho a v jakém rozsahu bude společnost podporovat. Otázky po příčinách chudoby jsou součástí hry o status (povinnosti a oprávnění) chudých a chudoby v dané společnosti. Odpovědi na ně se liší jak v čase, tak i geograficky mezi zeměmi (Mareš, 1999).

Rada Evropy vymezila v roce 1984 chudé lidi takto: Jsou to lidé, kteří disponují tak malým objemem prostředků, že jsou vyloučeni ze způsobu života, který je v zemi, v níž žijí, přijatelný jako minimum.

Vymezení několika druhů příčin chudoby dle Mareše viz níže.

- a) Chudoba jako výsledek uspořádání společnosti a nerovnosti v ní.
- b) Chudoba je výsledkem lenosti, nedostatku vůle, nepředvídavosti a špatných morálních vlastností chudých.
- c) Chudoba jako výsledek situačních faktorů (Mareš, 1999).

Ad a) Chudoba jako výsledek uspořádání společnosti a nerovnosti v ní

Chudoba není výsledkem osobní nedostatečnosti nebo osobního selhání. To, že někdo se stává či zůstává chudým, je výsledkem působení strukturálních sociálních sil. Příčiny chudoby jsou pro chudé vnějšími silami, nad kterými nemají žádnou kontrolu a jež reprodukuje

ve společnosti (nespravedlivý) sociální řád, v němž jsou někteří bohatí a někteří fatálně chudí. Chudoba je výsledkem sociální nespravedlnosti společnosti (existence nerovnosti) – nízkých mezd, nedostatku pracovních příležitostí, diskriminace. Je vytvářena a udržována. V tomto pojetí je chudoba spojena především s třídním statusem. Chudoba tak může být chápána i jako atribut určitých pozic v profesní struktuře společnosti, která je polem konfliktů a konkurence. Chudí jsou na dně této profesní struktury. Strukturální vysvětlení chudoby může být také založeno na struktuře vlastnictví. Chudí a nekvalifikovaní vlastní jen malý nebo žádný kapitál, což je činí závislými na vlastnících tohoto kapitálu. Stejně tak je sem nutné zařadit vysvětlení odvozená ze struktury autority. Chudí se téměř výlučně nacházejí na dně ekonomických, mocenských i profesních struktur a jsou zde jen objektem působení existujících autorit. Pracují často v odvětvích, kde nepůsobí odbory, a politicky jsou bezmocní. Čím jsou chudší, tím méně pravděpodobná je jejich účast ve volbách, jejich politická participace a možnost vytvářet vlivná lobbistická sdružení (Mareš, 1999).

Ad b) Chudoba je výsledkem lenosti, nedostatku vůle, nepředvídavosti a špatných morálních vlastností chudých

Do této kategorie je možné zařadit celou řadu názorů od genetických vysvětlení, která odvozují chudobu z předpokládaných biologických zděděných charakteristik chudých jedinců, přes vysvětlení psychologická, vztahující ji k vrozeným či osvojeným osobnostním rysům chudých jedinců, až po sociální, která původ chudoby odvozují z charakteru procesu socializace chudých. Za základní nedostatky jsou považovány ty, které souvisejí s lidským kapitálem, na druhé straně i ty, které se týkají morálního profilu jedince. Nemá-li někdo dostatek lidského kapitálu, pak je to považováno za důsledek jeho lenosti (nebyl ochoten investovat do jeho získání žádné úsilí) či nepředvídavostí (nepovažoval tuto investici za potřebnou). Především liberalistická tradice požaduje po každém jedinci plnou odpovědnost za vlastní osud. Vychází z premisy existující rovnosti v příležitostech pro všechny, a proto činí chudé za jejich chudobu zodpovědné (Mareš, 1999).

Ad c) Chudoba jako výsledek situačních faktorů

Mezi výše uvedenými stanovisky se objevuje též názor, podle kterého jedinci nenesou přímou odpovědnost za svoji chudobu, ale odpovědná za ni není ani tak společnost (společenské uspořádání), jako spíše rodina či komunita. Tento názor přesouvá větší váhu příčin chudoby na sociální podmínky, které formují jedince s určitými sociálními vlastnostmi (tyto podmínky, nikoliv tyto vlastnosti, jsou chápány jako příčiny chudoby). Neadekvátní rodinná výchova, nízké aspirace a nevhodné rodinné prostředí i prostředí sousedství i širší komunity ovlivňují

negativně hodnotový systém dětí. Chudoba se stává normou a očekávaným způsobem života. Děti si neosvojují hodnoty motivující ke snaze o únik z tohoto prostředí. V takto vzniklé kultuře bídy se lidé sice naučí se svou chudobou žít, avšak adaptační mechanismy, které jim dovolí v této situaci přežít, zároveň vedou i k tomu, že ji akceptují jako normální stav, z něhož není úniku. Za situační lze ovšem považovat i chudobu vznikající v důsledku různých neštěstí a chudobu frikční, která může být spojena s jednotlivými etapami lidského života a s rozdílnou zátěží v nich (Mareš, 1999).

Jednoduše lze příčiny chudoby shrnout jako chyby, které příslušejí státu, nebo jako chyby, za které je odpovědný sám člověk. Reálně se tyto příčiny prolínají, neboť nelze jednoznačně nikomu přisoudit absolutní vinu. Stát má odpovědnost za své občany a občan má odpovědnost sám za sebe a za své skutky (Krebs et al., 2015).

1.8 Prevence chudoby

Úmluva o právech dítěte upozorňuje na skutečnost, že rodina jako základní jednotka společnosti a přirozeného prostředí pro růst a blaho všech jejích členů, zejména pak dětí, musí mít nárok na potřebnou ochranu a pomoc, aby mohla beze zbytku plnit svou úlohu ve společnosti. S prvním modelem společnosti, se kterým se dítě setkává, je totiž právě rodina, která vymezuje osobní vývoj dítěte a jeho vztah k ostatním lidem. To potvrzují Fischer a Škoda (2014, s. 197), kteří uvádějí, že „odborné prameny vymezují rodinu jako původní a nejdůležitější společenskou skupinu a instituci s hlavními funkcemi reprodukce, výchovy, socializace a přenosu kulturních vzorů“.

Nevhodná nebo nedostatečná péče o děti je potom velice často projevem širších a závažnějších sociálních problémů rodin, zejména pak špatných socioekonomických podmínek. Část pomoci rodinám proto spočívá v poskytování sociální, finanční i hmotné pomoci, v prevenci chudoby a sociálního vyloučení (Pemová & Ptáček, 2016).

Roli v boji s chudobou nesehrává pouze stát, ale i další mezinárodní a nevládní organizace.

1.9 Mezinárodní organizace

Dětská chudoba je na mnoha místech ve světě jedním z důvodů humanitární pomoci, přičemž na jejím poskytování se podílí celá řada aktérů. Vzhledem k současnému propojení světa velkou úlohu v humanitární a neziskové pomoci sehrávají jak nadnárodní organizace, tak

i jednotlivé vlády zemí. Prostředníkem je přitom ve velké míře Organizace spojených národů (OSN). Z nejdůležitějších, které jsou níže uvedeny a řazeny náhodně, lze jmenovat:

- **DG ECHO** (Generální ředitelství pro humanitární pomoc a civilní ochranu Evropské komise, angl. Directorate-General for European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations), v minulosti nazývané Úřad humanitární pomoci Evropského společenství, je ředitelství Evropské komise zabývající se zahraniční humanitární pomocí a civilní ochranou. ECHO pro svoji humanitární pomoc nerealizuje přímé programy, ale financuje operace prostřednictvím sítě více než 200 partnerů (nevládní organizace, agentury OSN a mezinárodní organizace jako hnutí Červeného kříže/Červeného půlměsíce) (European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations, 2023).
- **FAO** (Organizace OSN pro výživu a zemědělství, z angl. Food and Agriculture Organization of the United Nations) je hlavním orgánem OSN pro otázky rozvoje zemědělských oblastí a stojí v čele mezinárodního úsilí při rozvoji venkovských oblastí a při řešení problému chudoby a hladu ve světě. Cílem FAO je zajistit všem lidem pravidelný přístup k dostatečnému množství kvalitních potravin tak, aby mohli vést aktivní a zdravý život (Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2023).
- **UNDP** (Program OSN pro rozvoj, z angl. United Nations Development Programme) byl založen v roce 1966 a odpovídá za řízení a koordinaci rozvojových projektů a poskytování technické pomoci (United Nations Development Programme, 2023).
- **UNICEF** (Dětský fond OSN, z angl. United Nations Children's Fund) byl založen v roce 1946, ale do roku 1953 se nazýval Mezinárodní dětský fond neodkladné pomoci. UNICEF v současnosti pracuje ve více než 190 zemích světa, kde dětem pomáhá přežít a podporuje jejich rozvoj od narození až do dospělosti. Dětem zajišťuje zdravotní péči, výživu, pitnou vodu a hygienu, základní vzdělání, ochranu před násilím, zneužíváním a riziky nemoci AIDS (UNICEF, 2023).
- **UNV** (Dobrovolníci OSN, z angl. United Nations Volunteers) je programem OSN, který byl založen v roce 1970 a který celosvětově propaguje dobrovolnictví a získává dobrovolníky pro realizaci projektů různých agencí a fondů OSN (United Nations Volunteers programme, 2023).
- **WB** (Světová banka, z angl. World Bank) byla založena v roce 1945. Tvoří ji **IBRD** (Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj, z angl. International Bank for

Reconstruction and Development), která pomáhá středně bohatým a chudým zemím v ekonomickém růstu, a **IDA** (Mezinárodní asociace pro rozvoj, z angl. International Development Association), která se snaží zabezpečit dostupnost finančních prostředků pro nejchudší země světa, a to obvykle formou grantů, bezúročných či nízkouročných půjček (The World Bank Group, 2023).

- **WFP** (Světový potravinový fond, z angl. World Food Programme) byl založen v roce 1963 a zaměřuje se převážně na rychlou potravinovou pomoc ženám a dětem ať již v případech živelných katastrof, nebo válek (UN World Food Programme, 2023).

1.10 Nevládní organizace

Nevládní (nestátní) neziskové organizace, jak už to vyplývá z jejich názvu, slouží k nevýdělečné činnosti. Podle Operational Directive World Bank z roku 1989 je nestátní nezisková organizace či nevládní nezisková organizace (zkratka NNO nebo NGO z anglického Non-Governmental Organization) nezisková organizace, která není zřizovaná státem a na státu je nezávislá (anglický termín Non-Governmental Organization vyjadřuje, že organizace není zřízena ani lokální či regionální veřejnou správou – local government) a která je určena k obecně prospěšné činnosti nebo k neziskové činnosti pro soukromý prospěch.

Z nejdůležitějších zahraničních nevládních organizací, které jsou níže uvedeny a řazeny náhodně, lze jmenovat:

- **ADRA** (Adventist Development and Relief Agency) – založili ji v roce 1986 Adventisté sedmého dne ve Spojených státech amerických. ADRA pomáhá jak při mimořádných událostech (živelní pohromy, válečné konflikty apod.), tak při realizaci dlouhodobých rozvojových projektů. V ČR působí od roku 1992 a je zde jednou z největších organizací poskytujících humanitární, rozvojovou a sociální pomoc (ADRA, 2023).
- **Amnesty International** (známá také jako Amnesty či AI) byla založena v roce 1961 a jejím programem je monitorování lidských práv a iniciace kampaní proti jejich porušování. V České republice působí od roku 1991 (Amnesty International Česká republika, 2023).
- **HRW** (Human Rights Watch) – tato mezinárodní nevládní organizace byla založena v roce 1978 pro výzkum a prosazování lidských práv. Sídlo má v New Yorku (Human Rights Watch, 2023).

- **ICRC** (Mezinárodní výbor Červeného kříže, z angl. International Committee of the Red Cross) byl založen v roce 1863 Henri Dunantem v Ženevě. Dnes se lze často setkat s pojmem Mezinárodní hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce. Členy federace je celkem 187 států. Mezinárodní hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce vede činnost při nasazení pomoci v případě přírodních katastrof, technických neštěstí, epidemií, hromadných migrací nebo válek. Koordinuje spolupráci různých organizací. Podporuje vznik dalších společností Červeného kříže v zemích, kde ještě žádná pomoc neexistuje (International Committee of the Red Cross, 2023).
- **MSF** (Lékaři bez hranic, z francouzského Médecins Sans Frontières) – organizace byla založena v roce 1971 v reakci na nigerijskou občanskou válku. Zaměřuje se na poskytování zdravotní péče obětem přírodních katastrof, válečných konfliktů, epidemií nebo vyloučeným ze zdravotní péče. Organizace Lékaři bez hranic působí také v České republice (Médecins Sans Frontières, 2023).
- **Save the Children** (Zachraňte děti) – organizace založená v roce 1919 ve Velké Británii, aby zlepšila životy dětí prostřednictvím lepšího vzdělání, zdravotní péče a ekonomických příležitostí, jakož i poskytováním pomoci při mimořádných událostech, přírodních katastrofách, válkách apod. Kromě britské organizace existuje dalších 29 dalších národních organizací (Save the Children International, 2023).

Z českých nestátních neziskových organizací lze jmenovat například společnost **Člověk v tísní** (anglicky People in Need), která byla založena v roce 1992. Na různých úrovních pomáhá při boji s chudobou a spolupracuje na projektech v rozvojových zemích (Člověk v tísní, 2023). **Nadace Divoké husy** podporuje projekty v sociální a zdravotní oblasti v ČR i zahraničí. Nadace byla v roce 1997 zřízena jako partnerská organizace holandské nadace Divoké husy (nizozemsky Wilde Ganzen) (Nadace Divoké husy, 2023). V neposlední řadě je pak nutné v tomto krátkém přehledu jmenovat neziskovou humanitární organizaci s názvem **Charita Česká republika** (do roku 2006 jako Česká katolická charita). Jde o největšího nestátního poskytovatele zdravotnických a sociálních služeb v ČR (Charita Česká republika, 2023).

2 Chudoba v ČR

Dle výzkumů Českého statistického úřadu má Česká republika podle posledních měření více než 10 % lidí žijících v chudobě, což reálně představuje téměř 1 milion obyvatel. Podíl dětí do 17 let v Evropě ohrožených chudobou činí 19 %. Je to o něco vyšší procento, než připadá na lidi starší 65 let. Domácnosti s jedním rodičem a nezletilými dětmi jsou ohroženy chudobou až ve 33 %. Tato čísla představují průměr a velmi se liší v různých zemích Evropské unie. Většina domácností vychází se svými příjmy docela snadno nebo jen s menšími obtížemi. Pro 17,6 % domácností to ale znamená velký problém. Potíže vyjít s příjmy mají zejména samoživitelky s dětmi a ženy starší 65 let, které žijí samy. Lidé z domácností, jejichž příjmy nedosahují určité hranice, jsou ohroženi příjmovou chudobou. Téměř desetina českých domácností platí za bydlení včetně energií více než 40 % ze svých čistých příjmů. Zhruba dvě třetiny z nich přitom bydlí v pronajatém bytě a největší skupinu mezi nimi tvoří osaměle žijící důchodkyně. Dle výzkumů v Česku 16 % lidí vyloženě strádá (nezaměstnaní, nízkopříjmově pracující, důchodci, matky samoživitelky, lidé z nejhudších krajů), pak je zde však 20 % lidí ohrožených chudobou. Tato třída „permanentně ohrožených“ je určitým českým specifickým – jedná se o tzv. pracující prekariát, lidi se solidním vzděláním (nezřídka i VŠ) a potenciálem prosperovat, nicméně pobírající nízké příjmy a nevlastnící žádný větší majetek. Těmto lidem nepomáhá ani větší zdanění příjmů (ČSÚ, 2023).

2.1 Sociální politika

Sociální politiku je nutno – a v jistém slova smyslu především – vnímat jako celek, jako určitý systém s četnými komplikovanými vnitřními vazbami i s vazbami na ostatní prvky společenského systému. Sociální politika je úzce vázána i na své společenské okolí. Je tedy vždy specifická v každé zemi a době, ale jsou jí zároveň vlastní i určité společné znaky (Krebs et al., 2015).

2.1.1 Cíle sociální politiky

Je pro ně typické, že tyto cíle by měly:

- sledovat zákonitosti společenského vývoje, a být tedy stanovovány v jeho intencích,
- zobrazovat potenciály budoucího rozvoje, tedy možnosti, které v latentní podobě mohou přivodit určité změny v sociální politice,

- být v potřebné míře konkretizovány (např. z hlediska času, formy, způsobu řešení sociálních problémů, nákladovosti atp.) (Krebs et al., 2015).

2.2 Systém dávek sociálního zabezpečení v ČR

Jedná se o proces snižování míry chudoby ve společnosti navyšováním příjmů chudých skupin pomocí „balíku“ sociálních dávek. Lze sledovat, jaká část chudých po sociálních transferech dosáhla na hranici chudoby, respektive ji překročila, protože některé z dávek sociálního systému nejen řeší chudobu určitých skupin ve společnosti, ale zároveň navyšují příjmy u specifických sociálních skupin.

Přehled sociálních dávek, které mají vliv na chudobu:

- starobní důchod,
- ostatní důchody – plný invalidní, částečný invalidní, sirotčí, vdovský, vdovecký,
- dávky nemocenského pojištění (včetně mateřské),
- dávky v nezaměstnanosti,
- dávky státní sociální podpory – rodičovský příspěvek, přídavky na dítě, sociální příplatek, příspěvek na bydlení,
- ostatní dávky státní sociální podpory – dávky pěstounské péče, porodné, pohřebné,
- jiné sociální příjmy – příspěvek na péči atd.
- dávky sociální péče pro těžce zdravotně postižené občany, příspěvky vyplácené obecními úřady,
- dávky sociální péče – pravidelné a jednorázové peněžní částky, věcné dávky (Trbola & Sirovátka, 2006).

2.2.1 Životní a existenční minimum

Životní minimum je minimální společensky uznaná hranice peněžních příjmů k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb. Existenční minimum je minimální hranicí peněžních příjmů, která se považuje za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežití. Životní a existenční minimum je stanoveno v zákoně č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu. Hlavní využití životního a existenčního minima je v zákoně č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. Životní minimum plní rozhodující úlohu při posuzování hmotné nouze i jako sociálně-ochranná veličina. Vedle životního minima je z důvodu větší motivace zaveden pro dospělé osoby

v hmotné nouzi institut existenčního minima. Životní minimum ani existenční minimum nezahrnují nezbytné náklady na bydlení. Ochrana v oblasti bydlení je řešena v rámci systému státní sociální podpory poskytováním příspěvku na bydlení a v systému pomoci v hmotné nouzi doplatkem na bydlení. Životní minimum je součtem všech částek životního minima jednotlivých členů domácnosti (MPSV, 2023).

2.2.2 Pomoc v hmotné nouzi

Je upravena v zákoně č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. Je moderní formou pomoci osobám s nedostatečnými příjmy motivující tyto osoby k aktivní snaze zajistit si prostředky k uspokojení životních potřeb. Je jedním z opatření, kterými Česká republika bojuje proti sociálnímu vyloučení. Vychází z principu, že každá osoba, která pracuje, se musí mít lépe než ta, která nepracuje, popřípadě se práci vyhýbá.

Zákon o pomoci v hmotné nouzi vymezuje sedm situací spojených s nedostatečným zabezpečením základní obživy, bydlení a mimořádnými událostmi. Napomáhá řešení některých nárazových životních situací. Stanovuje, že každá osoba má nárok na poskytnutí základních informací, které vedou nejenom k řešení její současné situace, ale i k předcházení vzniku hmotné nouze. Nedílnou součástí pomoci v hmotné nouzi je sociální práce s klienty.

Osoba v hmotné nouzi je osoba či rodina, jež nemá dostatečné příjmy a její celkové sociální a majetkové poměry neumožňují uspokojení základních životních potřeb na úrovni ještě přijatelné pro společnost. Současně si tyto příjmy nemůže z objektivních důvodů zvýšit (vlastní prací, uplatněním nároků a pohledávek, prodejem nebo využitím majetku) a vyřešit tak svoji nelehkou situaci vlastním přičiněním.

Dávkami, kterými se řeší pomoc v hmotné nouzi, jsou:

- příspěvek na živobytí,
- doplatek na bydlení,
- mimořádná okamžitá pomoc.

O dávkách pomoci v hmotné nouzi rozhodují a vyplácejí je pověřené obecní úřady (MPSV, 2023).

Příspěvek na živobytí

Je základní dávkou pomoci v hmotné nouzi, která pomáhá osobě či rodině při nedostatečném příjmu. Nárok na příspěvek na živobytí vzniká osobě či rodině, pokud po odečtení

přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje příjem této osoby či rodiny částky živobytí. Částka živobytí je stanovena pro každou osobu individuálně, a to na základě hodnocení její snahy a možností. Pro stanovení živobytí rodiny se jednotlivé částky živobytí osob sčítají. Částka živobytí se odvíjí od částek životního a existenčního minima. Výše příspěvku na živobytí se stanovuje jako rozdíl mezi živobytím osoby či rodiny a jejich příjmem, od kterého se odečtou přiměřené náklady na bydlení (MPSV, 2023).

Doplatek na bydlení

Druhá dávka pomoci v hmotné nouzi řeší nedostatek příjmu k uhrazení nákladů na bydlení tam, kde nestačí vlastní příjmy osoby či rodiny včetně příspěvku na bydlení ze systému státní sociální podpory. Dávka je poskytována nájemci nebo vlastníku bytu, který má nárok na příspěvek na živobytí a na příspěvek na bydlení. Výše doplatku na bydlení je stanovena tak, aby po zaplacení odůvodněných nákladů na bydlení (tj. nájmu, služeb s bydlením spojených a nákladů za dodávky energií) zůstala osobě či rodině částka živobytí (MPSV, 2023).

Mimořádná okamžitá pomoc

Je poskytována osobám, které se ocitnou v situacích, které je nutno bezodkladně řešit. Zákon stanoví pět takových situací:

- nejsou plněny podmínky hmotné nouze, ale v případě neposkytnutí pomoci osobě hrozí vážná újma na zdraví,
- postižení vážnou mimořádnou událostí (živelní pohroma, větrná pohroma, ekologická havárie, požár apod.),
- nedostatek prostředků k úhradě jednorázového výdaje spojeného např. se zaplacením poplatku za vystavení duplikátů osobních dokladů nebo v případě ztráty peněžních prostředků,
- nedostatek prostředků k nákupu nebo opravě předmětů dlouhodobé potřeby nebo k uhrazení odůvodněných nákladů vznikajících v souvislosti se vzděláním nebo se zájmovou činností nezaopatřených dětí,
- ohrožení sociálním vyloučením (např. situace osob vracejících se z vězení, z dětského domova a z pěstounské péče po dosažení zletilosti nebo po ukončení léčby chorobných závislostí) (MPSV, 2023).

2.3 Efektivnost sociálních transferů

Při hodnocení efektivnosti sociálních transferů se přitom postupuje tak, že nejprve je měřena chudoba „před sociálními transfery“ a pak jsou postupně započítávány jednotlivé typy sociálních příjmů, a to podle logiky sociálního systému. Tedy nejprve dávky sociálního pojištění, pak dávky státní sociální podpory, a to tak, že vždy je napřed započtena ta dávka, jež je i při posuzování nároku na další dávku na úřadech započítána do příjmu. Nakonec jsou započteny dávky sociální pomoci. Takto je možné sledovat, jak postupně („kumulativně“) systém sociálních dávek eliminuje chudobu. Obecně lze konstatovat, že efektivnost sociálních transferů při podpoře příjmů chudých osob ve společnosti je vysoká (Trbola & Sirovátka, 2006).

Existují-li osoby oprávněné k pobírání sociálních dávek, které své oprávnění nerealizují, je tím smysl systému sociálních dávek relativizován. Mezi jeho nezanedbatelné cíle totiž patří redukce chudoby. A mezi osobami, které svá oprávnění neuplatňují a dávky nečerpají, představují i v české společnosti právě ti nejchudší nezanedbatelný podíl. Mimo jiné je to proto, že jsou chudí i informačně a mají nižší sociální kompetenci (schopnost informace zpracovávat a vyhodnocovat či jednat s úřady). Nečerpání sociálních dávek oprávněnými osobami zvyšuje chudobu a exkluzi právě těch nejzranitelnějších. Nečerpání sociálních dávek oprávněnými osobami však má pro jedince i společnost též širší důsledky než jen prohlubující se či přetrvávající individuální chudobu příslušných jedinců a rodin ve společnosti. Zesiluje riziko sociální exkluze jedinců i celých sociálních kategorií a brání vytváření toho, co je nazváno inkluzivní společností, jež je založena na široké sociální solidaritě. Nejvyšší podíl nevyužívání mají means-tested dávky (majetkově testované, u nichž se musí prokazovat oprávnění a toto je přísně prověřováno), také dávky často své příjemce stigmatizující (například různé dávky dorovnávací příjem do životního minima) (Mareš, 2001).

Existuje zde více sociálních aktérů, kteří k tomuto jevu různou měrou přispívají. Patří mezi ně též zejména tvůrci systému sociálních dávek (úředníci a management příslušných ministerstev, především MPSV, ale i zákonodárci a aparát politických stran, který zmíněné aktéry ovlivňuje), úředníci vyřizující jednotlivé sociální dávky (ať již v přímém či nepřímém kontaktu s žadateli), ale i veřejné mínění a sociální sítě žadatelů (rodina, příbuzní, sousedé – respektive jejich postoje k životu na sociálních dávkách). Všichni tito aktéři společně konstruují sociální prostor, v němž potenciální žadatelé o sociální dávky interpretují svou situaci a v němž se rozhodují o dávku žádat či nežadat. Rozsah i obsah informací, jež jsou

potenciálním žadatelům sociálních dávek dostupné, závisí nejen na kvalitě a přístupnosti informačního prostředí, v němž se tyto pohybují, a na jejich aktivitě při vyhledávání relevantních informací, ale i na jejich schopnosti tyto informace vyhodnotit (Mareš, 2001).

Nečerpání sociálních dávek oprávněnými osobami je dáno nejen povahou jejich potenciálních žadatelů, informovaností těchto osob a jejich schopností zpracovávat informace či volit úspěšné strategie jednání. Je ovlivňováno i povahou celého systému sociálních dávek (záměry tvůrců tohoto systému a zákonodárců, kteří ho schvalují) a způsobem jeho činnosti (jednáním jeho administrátorů, především úředníků sociálního státu, ale i sociálních pracovníků) (Mareš, 2001).

Kámen úrazu může být v nejasnosti, komplikovanosti a dvojznačnosti pravidel poskytování sociálních dávek i pravidel aplikací žádostí a jejich vyřizování, ale také v celkovém systému úřadování a ve způsobu jednání úředníků s klienty. Povaha komunikace, která je klíčová z hlediska klienta (získat podporu) i úředníků (akceptovat oprávněné a odmítnout neoprávněné), klade důraz zejména na:

- Kvalifikaci úředníků (včetně jejich schopnosti komunikovat s klienty).
- Ideologii, kterou jednotliví úředníci přijali (kdo jsou chudí a jak se dostali do stavu nouze).
- Jednání klientů (někteří z nich jsou si na jedné straně velmi nejistí nebo na druhé straně až příliš jistí svými oprávněními a volí obranně agresivní komunikační strategii (je mimo jiné věcí kvalifikace úředníků, jak takovéto situace zvládat) (Mareš, 2001).

Závěrem této kapitoly lze dodat, že význam sociální podpory chudým a sociálně vyloučeným rodinám tkví v tom, že nabízí ohroženým dětem a jejich rodičům zdroje, které chrání či minimálně snižují riziko zanedbávání.

3 Vývoj dítěte a jeho potřeb

Uspokojování potřeb dítěte patří k základním požadavkům v oblasti péče o dítě, ať je poskytována kýmkoliv a kdekoliv. Ideální naplňování psychických potřeb v dětství vede k vývoji zdravé osobnosti, která by měla být schopna si zajistit uspokojování potřeb v pozdějším věku samostatně. V historickém kontextu se pohled na dítě a uspokojování jeho potřeb zásadně změnil až v 19. a výrazně pak až ve 20. století. Vzešly požadavky na zabezpečení obecných i zvláštních potřeb dětí. Tyto požadavky se postupem doby stávaly jejich právy. Uznávání těchto práv v národních i mezinárodních kodexech a jejich respektování se podílely na vytváření stále dokonalejšího systému péče společnosti o dítě. Člověk je ve svém světě vždy nějakým způsobem zasazen a tento způsob je zprostředkován jeho potřebám (Helus, 2009).

Potřeby dítěte lze rozdělit do několika hlavních okruhů. Jsou vzájemně propojeny i podmíněny (Helus, 2009).

3.1 Biologický a psychický vývoj dítěte

Základním východiskem uvažování o vývoji osobnosti dítěte je podle Heluse (2009, s. 165) „vzájemně se prostupující vývoj tělesný s vývojem psychickým...“

Biologické potřeby

K biologickým potřebám patří řádná výživa dítěte, a to z hlediska kvantity i kvality. Správná výživa je bezpodmínečným předpokladem dobrého zdravotního stavu dítěte i jeho celkového vývoje. Mezi další biologické potřeby, zvláště pak v počátečním životním období dítěte, patří uspokojení základních hygienických požadavků. Zejména dostatek tepla a čistoty. Další biologickou potřebou, je stimulace – dostatek adekvátních stimulů, podněcujících a rozvíjejících funkce organismu, hlavně v oblasti nervové soustavy a lokomotorických aktivit (Helus, 2009).

Psychické potřeby

Studie z oblasti dětské psychologie ukazují, že motivačními zdroji chování jsou kromě biologických potřeb i potřeby psychické, které musí být uspokojeny, má-li se organismus normálně a zdravě vyvíjet.

Patří sem potřeba náležité infuze podnětů, stimulace v dostatečném množství a v patřičné kvalitě. Pro rozvoj dítěte je důležité, aby v jeho blízkosti bylo vždy dost „lidských“ podnětů

a tím byl uspokojován jeho zájem o lidský svět. Na dalším místě je uváděna potřeba smysluplnosti světa. Aby se totiž podněty, které dítě přijímá, staly poznatky a zkušenostmi, musejí být postupně organizovány a zpracovávány. Jsou v nich tedy důležité určitý řád a smysl. Další důležitou psychickou potřebou je potřeba jistoty, která je podmínkou pro žádoucí vnitřní integraci osobnosti dítěte. Ta se uspokojuje především v citových vztazích dítěte k rodičům (specifický je vztah dítěte k matce, který se utváří již kolem 6. měsíce života a je jedním z předpokladů pro utváření vztahů dítěte k druhým lidem). Dále je to potřeba vědomí vlastní identity, vlastního „já“, vlastní společenské hodnoty. Dítě si vytváří představu o své osobě na základě toho, jak ho jeho nejbližší lidé přijímají, jak hodnotí jeho projevy, co u něj oceňují, a na druhou stranu, co odmítají. Takto utvářené sebevědomí ovlivňuje jeho prožívání společenských vztahů a vývoj jeho společenských postojů v dalších vývojových fázích. K těmto výše jmenovaným potřebám lze přiřadit ještě další, a to potřebu otevřené budoucnosti. Její uspokojení dává totiž lidskému životu časové rozpětí, podněcuje a udržuje člověku životní aktivitu. Důležité je při naplňování potřeb dítěte respektovat daný stav a stupeň vývoje dítěte, situaci, v níž se dítě nachází, i prostředí, kterým je obklopeno a které na ně působí. Prostor, v němž dítě vyrůstá, by mělo být schopno a ochotno vnímat a rozumět základním potřebám a požadavkům dítěte. Rodiče tedy odpovídají za péči o dítě, za jeho ochranu i za jeho dobrý vývoj. Až tam, kde se rodiče nemohou, neumějí či nechťejí se o dítě starat, nastupuje pomoc sátu (Helus, 2009).

3.2 Aspekty chudoby v dětství a dospívání

Dochází-li k materiálnímu nedostatku v dětství i v dospívání, mohou se problémy projevit i v dalších dimenzích života. Jsou spjaty se zdravotními problémy, prostorovým vyloučením, nižší participací na veřejném životě, sociálně patologickými jevy a horšími šancemi ve vzdělávání. Chudoba může zvyšovat psychický stres v rodině a limitovat její prostředky k řešení problémů. Může se také promítat do hodnot přenášených do výchovy. Omezuje životní aspirace a tím i podporu dětí v českém diferencujícím vzdělávacím systému. Může být stigmatizující a situovat rodinu do prostředí s častějšími rizikovými faktory (Prokop, 2016).

Kallil (2015) podobně jako Prokop (2016) uvádí, že dlouhodobá chudoba, stres rodičů, vztahy chudých rodičů a dětí mohou mít velmi negativní dopad na budoucí kognitivní schopnosti, chování a fyzické zdraví. V důsledku silného stresu jsou do těla vyplavovány hormony, které mohou mít v nadbytečném množství toxický účinek na lidský organismus a dále pak mohou způsobit závažné psychosomatické onemocnění s neblahými trvalými účinky na organismus

(Crawford et al., 2017). Dalšími sociálními determinantami dětského a pubertálního zdraví, které zahrnuje i přístup ke vzdělání, jsou vícegenerační traumata, nízký příjem rodiny, etnické nerovnosti a násilí. Dětem, které v průběhu dospívání měly nízký socioekonomický status, je přisuzován nižší školní úspěch, protože socioekonomický status kromě finančních příjmů zahrnuje i další faktory jako vzdělání rodičů a jejich zaměstnání. Možný (2006) uvádí tři rodinné faktory, které ovlivňují životní šance dospívajících. Jedná se o kulturní, ekonomický a sociální kapitál.

- Kulturní kapitál rodiny zahrnuje vzdělání a kultivovanost rodičů a projevuje se ve schopnosti stimulovat a podporovat děti při přípravě do školy a v celkovém rozvoji jejich schopností.
- Ekonomický kapitál spočívá v tom, že rodina s vyšším finančním příjmem má možnost koupit dětem interaktivní hračky, zajistit zajímavé prázdniny a trávení volného času, poskytuje kvalitní stravovací návyky, které jsou základem lepšího zdraví, děti žijí ve vyhovujícím bydlení, a mají tak výrazně lepší prostředí a podmínky ke studiu.
- Sociální kapitál je složen z kontaktů, známostí a přátelství (Možný, 2006).

Výchovné postupy rodičů s nízkým sociálním statutem jsou méně příznivé pro všestranný a maximální rozvoj osobnosti dítěte. Rodiče nejsou většinou citliví na speciální schopnosti svých dětí a pokládají za málo důležité podporovat je v jejich rozvíjení. V oblasti výchovy se často vyskytuje autoritativní výchova, dochází k citovému chladu rodičů, vyššímu výskytu trestů a citové deprivaci (Možný, 2006).

Šikovné děti z nízkopříjmových rodin zaostávají za méně šikovnými dětmi z vysokopříjmových rodin již v raném věku. Kallil (2015) uvádí, že děti z chudých rodin mívají komplikace již od nitroděložního vývoje, častá je nízká porodní váha, v dětství mají častěji úrazy a jsou více hospitalizovány než děti z rodin s vyšším socioekonomickým statutem. Ukázalo se, že chudoba v dětství neovlivňuje pouze dětství, ale může hrát velkou roli v oblasti chorob v dospělosti, většinou se jedná o koronární onemocnění.

3.3 Specifika prevence dětské chudoby

Na každou lidskou činnost (tedy i na eliminaci dětské chudoby) mají preventivní opatření mimořádný vliv. Proto se vlády jednotlivých zemí a odborníci, kteří se dětské chudobě věnují, snaží hledat různá preventivní opatření v boji s tímto fenoménem. Například Krebs et al.

(2015) uvádějí jako jeden z preventivních nástroj negativní daň, tj. záporné zdanění příjmů. Cílem tohoto nástroje je „poskytnout chudé populaci jednotnou, zřetelnou a lidsky důstojnou peněžní pomoc, zjednodušit a zefektivnit náročnou administrativu spojenou s poskytováním podpor v chudobě a současně zajistit občanům ekonomické pobídky k práci a nezbavovat je osobní odpovědnosti za vlastní životní podmínky“ (Krebs et al., 2015, s. 94). Zde je důležité podotknout, že negativní daň funguje na principu, kdy do určité výše příjmu osoby není tato daň vyplacena, ale je „darována“ osobám, které takové výše příjmu nedosahují. Za další nástroj považují stejní autoři tzv. minimální příjmové veličiny, tj. stanovení minimální mzdy a minimálního životního minima (Krebs et al., 2015).

Chudoba podle *Evropské platformy pro boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení* znamená nedostatek příjmů a materiálních zdrojů pro důstojný život, nedostatečný přístup k základním službám, jako jsou zdravotní péče, bydlení a vzdělávání, vyloučení z trhu práce a nekvalitní zaměstnání. Tyto prvky jsou hlavními příčinami chudoby a vysvětlují, jak se jednotlivci a celé rodiny a s nimi zejména děti ocitnou v sociálním vyloučení. Řešení těchto problémů vyžaduje přístupy procházející napříč celým spektrem politik, a proto je třeba, aby boj s chudobou byl zapracován do vývoje všech politik. Je nutné zajistit lepší koordinaci makro a mikroekonomických opatření a zdůraznit zásadní roli řady politických oblastí mimo tradiční záběr politik sociálního začleňování a sociální ochrany. Velký význam proto nesou účinné synergie s ostatními stěžejními iniciativami strategie Evropa 2020 (EU, 2011).

Slabinou politických a ekonomických opatření však zůstává, že zpravidla nepostihují antropologické kořeny problematiky chudoby vůbec. V případě dětské chudoby zůstává naštěstí mocným nástrojem například vzdělávání, tedy veškeré vzdělávací, výchovné a formativní procesy, do nichž děti – přinejmenším ve fungujících demokratických systémech – vstupují a které vytvářejí pro děti potenciál k tomu, aby v budoucnu dokázaly z pasti chudoby případně vystoupit. Vždyť jak uvádí Vágnerová, především větší děti a dospívající usilují o nové sebevymezení, hledají jeho smysl, usilují o integraci jednotlivých složek své identity. Osvojují si nové role a s nimi spojené sociální postavení, s nimiž se musejí vyrovnat a zaujmout k nim určitý postoj. Změny spojené s dospíváním proto představují výzvu a nabízejí možnosti dalšího seberozvoje (Potůček in Pacinová, 2014).

Děti za svoji chudobu nemohou. Zkušenosti z dětství se většinou opakují v dospělosti a tím se přenášejí na další generace. Proto je také dětská chudoba velkým problémem zejména do budoucna. Příčiny chudoby dětí jsou komplexní a mnoho odborníků je přesvědčeno o tom, že prevence je efektivnější než náprava. Zde je třeba upozornit na to, že například podle

Potůčka (in Pacinová, 2014) existuje závažná nerovnováha mezi regulační silou globálního trhu, který dnes představují gigantické nadnárodní společnosti, jejichž rozpočty často významně přesahují rozpočty menších států, a mezi národními státy, které jsou politicky odpovědné za sociální situaci svých obyvatel, ale přitom jsou ve vztahu ke globálním silám trhu ve velmi submisivním postavení. I přes tyto skutečnosti se jednotlivé národní státy velmi liší podle toho, jak na globálně ohrožující situaci reagují. Nejlepším lékem na řešení problému chudoby je podle stejného autora správná hospodářská politika. Existuje například možnost významného rozšíření sociálních služeb, které by na druhé straně přineslo řadu pracovních pozic, rovnoměrně rozložených po celém území státu, náročných na množství lidské práce a nevyžadujících příliš vysokou kvalifikaci (Potůček in Pacinová, 2014).

3.4 Rodina a její význam pro život dítěte

Mnoho autorů se shoduje na tom, že definovat dnes rodinu je složité. Dle Možného (2008) je ale rodina „skupina osob navzájem spjatých pokrevními svazky, manželstvím, v poslední době i dalším podobným právním vztahem, ale i adopcí a její dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí“.

Velice jednoduše definují rodinu Kraus a Poláčková (2001, s. 78), když uvádějí, že rodinu současnosti lze považovat za „institucionalizovaný sociální útvar nejméně tří osob, mezi nimiž existují příbuzenské, rodičovské nebo manželské vazby“. Matoušek et al. (2013) pak tvrdí, že před časem byla rodina definována jako svazek, který byl uznán společenskou autoritou, kterou byly v té době stát či církev, a také pouty pokrevního příbuzenství mezi rodiči a dětmi. V současnosti je výraz rodina náhradou spíše pro výraz „rodinné soužití blízkých lidí“. Rodina je také daleko méně stabilní a křehká oproti dřívějším podobám. Tato nesoudržnost je jednou z příčin vzniku chudoby či ztráty bydlení (Matoušek et al., 2013).

Možný (2008) uvádí, že „jednotná rodina dnes neexistuje. Domácnosti konstituované manželským párem s dětmi (což se tradičně chápe jako rodina) tvoří dnes v Evropě jen asi čtvrtinu ze všech domácností.“ Je to chyba, protože funkční rodina je schopná plnit základní funkce, jako jsou biologicko-reprodukční, ekonomická, sociální a socializačně výchovná. Podle Možného (1999 in Mahrová et al., 2008, s. 101) je současná rodina „postavena na dlouhodobějším partnerství osob opačného pohlaví, u nichž se předpokládá příbuzenství. Charakteristická je dvougenerační skladba rodiny, trendem je jedno dítě a párový život bez manželství. Existencí alespoň jednoho dítěte rodina zajišťuje reprodukci života lidí, primární socializaci, výchovu dítěte a také bezpečí všech jejích členů.“

Z výše uvedeného je možné usuzovat, že dnešní společnost založená na individualismu se nechce plně obětovat pro rodinu a ponechává si určitý prostor pro změnu. Proto se lze také stále častěji setkat s různými alternativami společného soužití, jako jsou singles partnerství, manželství na zkoušku, svobodné matky, dlouhodobě nesezdané páry, úmyslně bezdětná manželství apod. Také uzavření manželství se často odsouvá do pozdějšího věku, protože lidé stále častěji upřednostňují svoji kariéru, cestování nebo sportovní aktivity. Oproti minulosti se také předmanželská zkušenost v oblasti sexu se stává normou, což také může snižovat motivaci k sňatku. Zde si je však třeba uvědomit, že rodinné zázemí je důležitým faktorem, který má dopad na život dítěte, i když také způsob výchovy v rodině se vyvíjí. Způsoby výchovy jsou determinovány celou řadou skutečností. Podle Čápa et al. (2000) se jedná o tyto determinanty:

- vlastnosti a zkušenosti rodičů a dalších osob podílejících se na výchově,
- vzájemné interakce mezi rodiči a dalšími osobami,
- vlastnosti, zkušenosti a chování vychovávaných dětí, které působí na vychovávající,
- interakce mezi dětmi,
- změny podmínek a nové události ve vývoji rodiny a nejbližšího okolí,
- širší sociokulturní podmínky a jejich změny.

Z výše uvedeného textu je patrné, že rodinný život a rodičovství jsou v dnešní době pro všechny aktéry psychicky velmi náročné. Přesto lze nabýt přesvědčení, že pro každého člověka by měla být rodina především emocionálním zázemím, pilířem bezpečí, uznání a pro děti místem elementárních zkušeností a pevnou základnou pro jejich vstup do společnosti.

3.5 Chudoba z pohledu rodiny

Rodina plní určité funkce, a to biologicko-reprodukční, ekonomicko-zabezpečovací, emocionální a socializačně výchovnou. Podle kvality naplňování uváděných funkcí lze rozlišit rodiny funkční, problémové, dysfunkční a afunkční. Pokud rodina z nějakého důvodu a v různé míře neplní své funkce a základní požadavky dané společenskými a právními normami, označuje se to jako porucha rodiny. Jde hlavně o poruchy socializace či selhání členů rodiny, které vede k poruše funkcí rodiny. Zpravidla jde o selhání osob, které mají pečovat o dítě a „jejichž chování překračuje nebo nedosahuje zákonně i zvykově daná definovaná pravidla řádné péče o dítě“ (Průcha et al., 2009, s. 380). Výsledkem tohoto jednání jsou děti trpící nejméně viditelnou a nejhůře zjištěnou formou syndromu CAN (child abuse and neglect) – zanedbávání dítěte. Zanedbávání je nedostatek péče, který způsobuje vážnou

újmu ve vývoji dítěte, lze sem zařadit všechny škodlivé formy špatné péče, které mohou poškodit osobnost dítěte. Zanedbávání má tři podoby: rodiče neumějí o dítě pečovat, nemohou o ně pečovat nebo o něj nechtějí pečovat. Formy zanedbávání jsou emoční, fyzické, materiální, psychické, zdravotní a výchovně-vzdělávací. Zanedbání vzdělání a výchovy znamená, že dítěti není umožněno, aby mohlo realizovat své ambice (Průcha et al., 2009).

Sociální politika České republiky věnuje výraznou pozornost dysfunkčním rodinám, které lze obecně chápat jako rodiny, kde není plněna některá z jejich základních funkcí a kde dochází k závažným problémům v jejich fungování, a to v míře vážně ohrožující rodinu jako celek a především vývoj dětí. Těmto rodinám se dostává zvláštní pozornosti při ochraně dětí, a to z důvodu častého nízkého materiálního zabezpečení a omezeného přístupu ke zdrojům společnosti. Mezi faktory ohrožující funkčnost rodiny v mimoekonomické oblasti patří nízké vzdělání spojené s nižší sociokulturní úrovní, nezaměstnanost, nemoc, invalidita či případná osobnostní nevyzrálость rodičů. Z hlediska výchovy dětí mají dysfunkční efekty jak sociální nezralost a nepřizpůsobivost rodičů, tak i jejich nadměrné ambice kladené na dítě nebo na sebe sama. Zabezpečení dětí a jejich výchovy v rodině je souhrnným úkolem pro různé úrovně intervence a široké spektrum aktérů. Rodiče kromě případné finanční pomoci potřebují sociální a zdravotní služby napomáhající zvládnutí výchovné a zabezpečovací funkce rodiny (MPSV, 2004).

Život dětí v dysfunkčních rodinách je odlišný od života jejich vrstevníků ve většinové společnosti. Děti žijí v prostředí, které je propojené s řadou různých problémů, nejen těch ekonomických. K tomuto prostředí se váží také problémy spojené s bydlením, vzděláváním a péčí o zdraví. Domácnost, kterou obývá větší počet členů rodiny, bývá velmi často nedostatečně vybavena, se špatnými hygienickými podmínkami a bez soukromí. Děti, které žijí v těchto nevyhovujících podmínkách, mají omezený životní prostor, nevhodné podmínky na školní přípravu, nedostačující vybavení pro volný čas a nemají možnost pozvat si domů kamarády (Jelínková & Kumstýřová, 2017). Děti z chudých domácností mají velmi omezený kulturní život, protože jakékoli činnosti, které vyžadují zaplacení vstupu, jsou pro ně často nedostupné. Méně chodí do kina, divadla, na koncerty, méně často navštěvují památky, koupaliště nebo sportovní utkání, méně často se účastní školních výletů a zájezdů atd. Jsou méně zapojeny do přirozených vrstevnických aktivit a ohroženy sociálním vyloučením, případně kompenzují své postavení inklinací k sociálně problémovým subkulturám.

3.6 Charakteristika domácností

Chudoba se tedy pojí s finanční situací rodiny a její velikostí. Děti nepřinášejí do rodinného rozpočtu žádné peníze. S vyšším počtem dětí rostou náklady, ale příjmy se nezvětšují. Mnohočetné rodiny z toho důvodu častěji upadají do chudoby. S každým dítětem klesá životní úroveň rodiny. „Kvalitativní předěl znamená třetí dítě, jehož narození znamená disproporční nárůst nákladů a pokles životní úrovně rodiny.“ (Mareš, 1999, s. 53) Je tedy evidentní, že ne všechny typy rodin jsou vystaveny stejným rizikům chudoby. „Mimořádně tvrdě chudoba často zasahuje rodiče samoživitele a rodiny s více než dvěma dětmi. Nemá to co dělat pouze s nízkými příjmy, ale také s nadměrným materiálním zatížením rodinného rozpočtu. To jsou důvody, proč jsou dnes ohroženy chudobou velmi často děti a proč je dětská chudoba skutečným problémem ve většině evropských zemí.“ (Caritas Europa, 2021, s. 9)

Ohrožené jsou i rodiny neúplné, neboť zdroj příjmu je zde pouze jeden. Míra dětské chudoby je v nich výrazně vyšší oproti ostatním domácnostem. Ve většině neúplných rodin stojí v čele matka. Vychovávat a živit dítě je pro jednoho rodiče velmi obtížné. Rodič má potíže se skloubením rodinného a pracovního života. Pokud nechce rodič zůstat v domácnosti, musí zaplatit někoho, kdo se o dítě v pracovní době postará (Mareš, 1999). Více než jiné domácnosti jsou neúplné rodiny závislé na podpoře státu a na situaci na pracovním trhu. Rozhodujícími faktory ovlivňujícími příjem rodiny jsou i věk, vzdělání a uplatnění rodičů na trhu práce.

3.6.1 Věk rodičů

Příjmovou situaci rodiny a tím i děti negativně ovlivňuje i nízký věk rodičů. Průměrná výše mzdy roste s věkem, tudíž mladí lidé mají v průměru nižší mzdy. Příjem ze zaměstnání silně roste až do věku 55 let. Mladí lidé jsou zároveň více ohroženi nezaměstnaností. Výrazně více ohroženy jsou rodiny s rodiči do věku 30 let. Třetina dětí, jejichž matky jsou mladší 30 let, je ohrožena rizikem chudoby. S matkou ve věkové skupině 30–39 let už je ohroženo pouze 19 % dětí a v kategorii 40–49 let jen 16 % (European Commission, 2008).

3.6.2 Vzdělání rodičů

Dalším faktorem ovlivňujícím riziko chudoby je vzdělání rodičů. „... vzdělání je jedním ze zdrojů společenského bohatství. Jeho absence či nedostupnost může být hlavním zdrojem

chudoby...“ (Tomeš, 2010, s. 297) Vzdělání je určující pro uplatnění na trhu práce. Stupeň dosaženého vzdělání ovlivňuje šance na pracovním trhu a potažmo i výši mzdy. Vzdělaní lidé mají lepší postavení na trhu práce a je pravděpodobnější, že budou mít vyšší mzdy. Zároveň má vliv na vzdělanost dětí, neboť děti vysokoškolsky vzdělaných rodičů aspirují na stejnou úroveň vzdělání. Teorie kulturní reprodukce říká, že vzdělanostní aspirace ovlivňuje rodinné prostředí, ve kterém dítě vyrůstá (Matějů et al., 2006). Děti rodičů s vysokým vzděláním si povedou ve škole lépe a budou aspirovat na vysokoškolské vzdělání.

3.6.3 Mzdy rodičů a trh práce

Nezaměstnanost rodičů představuje největší riziko ohrožení chudobou. Ze zaměstnání plyne domácnosti základní zdroj příjmů. Dalším aspektem je, že nezaměstnanost rodičů zvyšuje pravděpodobnost, že i děti budou mít problémy najít si v budoucnu uplatnění (Esping-Andersen, 2002). Podle dokumentu „Child Poverty and Well-Being in the EU“ tvoří hrubý příjem chudé domácnosti ze dvou třetin pracovní mzda a z jedné třetiny sociální dávky. Pokud jsou rodiče nezaměstnaní, riziko závratně stoupá. Skutečnost, že jsou rodiče v pracovním procesu, ještě neznámá, že mají dostatečný příjem k udržení chodu domácnosti. Podíl chudoby mezi zaměstnanými dlouhodobě stoupá. Dostatečný příjem závisí na tom, zda jsou činní oba rodiče, na délce pracovního úvazku a na intenzitě zaměstnání. Tyto těžkosti jsou způsobeny pracovním trhem, jehož nedostatky jsou nestálá pracovní místa, nízké mzdy a částečné úvazky. Životní úroveň domácností, kde není žádná osoba v pracovním poměru, je podstatně nižší v porovnání s ostatními. V těchto rodinách se zvyšuje riziko, že děti budou v budoucnu také nezaměstnané.

Cílená činnost, která zahrnuje především zajištění práva dítěte na jeho příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu zájmů a práv dítěte, se nazývá sociálně-právní ochrana dítěte. Zahrnuje i působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.

3.7 Sociálně-právní ochrana dětí

Dítě je členem společnosti, získává určitá práva a povinnosti. Důležitým milníkem pro posouzení toho, zda se jedná o dítě, je osmnáctý rok života, jak to uvádí Úmluva o právech dítěte přijatá OSN v roce 1989. Zde je totiž v čl. 1 uvedeno, že „dítětem se rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilostí dosaženo dříve“ (OSN, 1989). Z textu je však zřejmé, že se jedná pouze o generální klauzuli dávající státům svobodu, aby se od ní v případě potřeby odchýlily. Každá fyzická

osoba je podle české právní úpravy obdařena aktivním i pasivním statutem. Právní osobnost pak specifikuje § 15 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, jako způsobilost mít práva a povinnosti. Ta náleží člověku od jeho narození až do smrti a nelze ji odebrat ani se jí vzdát. Vzhledem k tomu, že si některé potřeby nejsou děti schopny samy zabezpečit, musely se stát motivem jednání třetích osob. Tyto potřeby rodinné právo promítá do principu „nejlepšího zájmu dítěte“. Podle směrnice Úřadu vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR) uvedený pojem spočívá v „zajištění dobrých podmínek pro dítě, které jsou podmíněny konkrétními okolnostmi, jako jsou věk dítěte, jeho vyspělost, přítomnost či absence rodičů, prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, či jeho životní zkušenosti“ (UNHCR, 2008).

Podle orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) představuje sociálně-právní ochrana dítěte zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, na identitu dítěte, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání, zaměstnání, zahrnuje také ochranu dítěte před jakýmkoliv tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním nebo vykořisťováním. Ochrana dítěte, která je širším pojmem než sociálně-právní ochrana, tak zahrnuje ochranu rozsáhlého souboru práv a oprávněných zájmů dítěte, a je proto upravena v různých právních odvětvích a v právních předpisech různé právní síly (Informační portál OSPOD, 2022).

V České republice se nový občanský zákoník (NOZ) v oblasti ochrany práv dětí drží zásady formulované mezinárodními úmluvami, ale také se snaží reflektovat judikaturu Ústavního soudu a Evropského soudu pro lidská práva (ESLP). Radvanová et al. (2015, s. 22) v této souvislosti uvádějí, že „dítě je subjektem práv, jehož zájmy mají nejen v právní teorii, ale i v každodenní praxi přednost před zájmy jiných osob a orgánů, přičemž aby bylo zároveň dosaženo jeho blaha, je především nezbytné zjistit názor samotného dítěte“.

V návaznosti na to lze konstatovat, že od účinnosti NOZ je v rámci rodinného práva kladen větší důraz na práva a zájem dítěte, což se řeší v mnoha záležitostech, jako jsou změna péče, střídavá péče, stanovení výživného apod. Ústředním orgánem státní správy v oblasti sociálně-právní ochrany dětí je Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV). MPSV vykonává zejména legislativní, metodickou a kontrolní činnost, včetně přezkumu pravomocných rozhodnutí krajských úřadů v odvolacím a přezkumném řízení.

Legislativní rámec činnosti MPSV v oblasti sociálně-právní ochrany dětí se opírá zejména o:

- zákon č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev (tzv. kompetenční zákon),
- zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí,

- zákon č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení),
- zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení),
- zákon č. 500/2004 Sb., správní řád.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, vymezuje sociálně-právní ochranu dětí v § 1 jako:

- ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,
- ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění,
- působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny,

přičemž zdůrazňuje, že nedotčeny zůstávají zvláštní právní předpisy, které též upravují ochranu práv a oprávněných zájmů dítěte (Informační portál OSPOD, 2022).

Závěrem této části je vhodné dodat, že zaměstnanci SPO, zaměstnanci obcí s rozšířenou působností zařazení do obecního úřadu a zaměstnanci zařízení sociálně-právní ochrany jsou povinni podle zákona o SPO zachovávat mlčenlivost o skutečnostech, se kterými se při provádění sociálně-právní ochrany nebo v přímé souvislosti s ní seznámili (§ 57). Také jsou povinni zachovávat mlčenlivost o osobě, která upozornila orgán sociálně-právní ochrany na možné ohrožení dítěte podle § 7 zákona o SPO, a též o údajích o osobách, jimž bylo dítě svěřeno do péče jakožto budoucím osvojitelům, a rovněž i o místě pobytu takového dítěte. Dále jsou povinni zachovávat mlčenlivost i o místě pobytu rodiče, který se stal obětí domácího násilí v rodině s dítětem (Informační portál OSPOD, 2022).

3.8 Pomoc rodinám postiženým chudobou

Samotná Úmluva o právech dítěte upozorňuje na skutečnost, že rodina jako základní jednotka společnosti a přirozeného prostředí pro růst a blaho všech jejích členů, zejména pak dětí, musí mít nárok na potřebnou ochranu a pomoc, aby mohla beze zbytku plnit svou úlohu ve společnosti. První model společnosti, se kterým se dítě setkává, je totiž právě rodina, která vymezuje osobní vývoj dítěte a jeho vztah k ostatním lidem. To potvrzují Fischer a Škoda (2014, s. 197), kteří uvádějí, že „odborné prameny vymezují rodinu jako původní a nejdůležitější společenskou skupinu a instituci s hlavními funkcemi reprodukce, výchovy, socializace a přenosu kulturních vzorů“. Nevhodná nebo nedostatečná péče o děti je potom velice často projevem širších a závažnějších sociálních problémů rodin, zejména pak špatných socioekonomických podmínek. Část pomoci rodinám proto spočívá v poskytování sociální, finanční i hmotné pomoci, v prevenci chudoby a sociálního vyloučení.

Praktická část

4 Kvantitativní výzkum

Vnímání chudoby dětmi se utváří v sociálním prostředí, tedy v rodině, ve škole, svou roli zde sehrávají i jejich vrstevníci, média apod. Každé dítě má jiné zkušenosti a ty ve výsledku ovlivňují i jeho kompetence v oblasti percepce chudoby.

4.1 Cíle, výzkumné otázky

Cílem empirické části je zjistit, jak žáci druhého stupně Základní a Mateřské školy v Dolní Poustevně vnímají pojem chudoba a s ní spojená rizika případného sociálního vyloučení, a na základě zjištěných výsledků sestavit soubor doporučení pro vyučující, jak v daném tématu prohlubovat povědomí o chudobě obecně.

- Dílčí cíl č. 1: Zjistit, jaký je názor žáků II. stupně ZŠ a MŠ Dolní Poustevna na vlastní životní úroveň, zda se cítí být chudí (relativní chudoba).
- Dílčí cíl č. 2: Zjistit, jaké mají žáci II. stupně ZŠ a MŠ Dolní Poustevna povědomí o sociální exkluzi (skupiny ohrožených občanů, příčiny sociální exkluze).

Hlavní výzkumná otázka:

- Umějí žáci II. stupně ZŠ a MŠ Dolní Poustevna vyjádřit subjektivním vnímáním pojem chudoba?

Dílčí výzkumné otázky:

- Dílčí výzkumná otázka č. 1: Vnímají žáci II. stupně ZŠ a MŠ Dolní Poustevna sociální rozdíly, cítí se být chudými?
- Dílčí výzkumná otázka č. 2: Umějí žáci II. stupně ZŠ a MŠ Dolní Poustevna určit skupiny obyvatel ohrožené chudobou a vysvětlit příčiny a vědí, kam se obrátit o pomoc?

4.2 Metodika

Jako metoda výzkumu byl zvolen anonymní dotazník. „Anonymní dotazníky přinášejí pravdivější odpovědi než neanonymní.“ (Gavora, 2000, s. 106)

4.2.1 Dotazníkové šetření

Podmínkou realizace výzkumu byl souhlas ředitelky školy a dobrovolnost respondentů. Sběr dat byl realizován metodou dotazování, technikou dotazníku. Dotazník byl anonymní, rychlý a jednoduchý pro vyplnění ze strany respondentů. O anonymitě dat při analýze získaných výsledků, které slouží k výzkumným účelům, byli respondenti informováni. Dotazník je tvořen osmi uzavřenými, dvěma polouzavřenými a dvěma otevřenými otázkami.

4.2.2 Předvýzkum

Pro naplnění výzkumného záměru bylo třeba získat data od žáků 6. až 9. třídy dané školy, celkem tedy od 66 žáků. Otázky musely být tedy srozumitelné všem věkovým kategoriím. Srozumitelnost dotazníku jako celku byla nejprve ověřena na autorčině synovi a jeho dvou kamarádech, kteří věkově odpovídají výzkumnému vzorku žáků II. stupně – 14, 12, 13 let. Otázky pro ně byly srozumitelné a pochopitelné.

4.2.3 Charakteristika výzkumného vzorku

Průzkumu se zúčastnily čtyři třídy (6. až 9.) II. stupně základní školy ve školním roce 2022/2023 v Dolní Poustevně v Ústeckém kraji. Do školy docházejí i žáci z méně podnětného sociálního prostředí – jejich problémy se řeší individuálním přístupem, zvýšenou spoluprací se zákonnými zástupci, nabídkou doučování, od školního roku 2021/2022 i doučováním financovaným EU.

Část žáků potřebuje podpůrná opatření. Před využitím odborné pomoci a následnou spoluprací s PPP a SPC škola maximálně využívá vlastních zkušeností a kompetencí k včasnému zahájení podpůrných opatření 1. stupně.

Hudebně nadaní žáci se mohou přihlásit do ZUŠ, jejíž sídlo je v Rumburku a které škola v Dolní Poustevně dlouhodobě poskytuje bezplatný pronájem v budově 1. stupně. Někteří žáci navštěvují také odpolední kroužky, které zaštituje ve městě Schrödingerův institut v prostorách Klubu mladých.

Do školy dojíždějí žáci z okolních obcí i měst. Dopravní obslužnost v místě je dostatečná, je zajištěna vlakem i autobusem. Některé žáky vozí do školy rodiče osobními automobily.

Mezi žáky školy patří i několik dětí umístěných v DD Lipová.

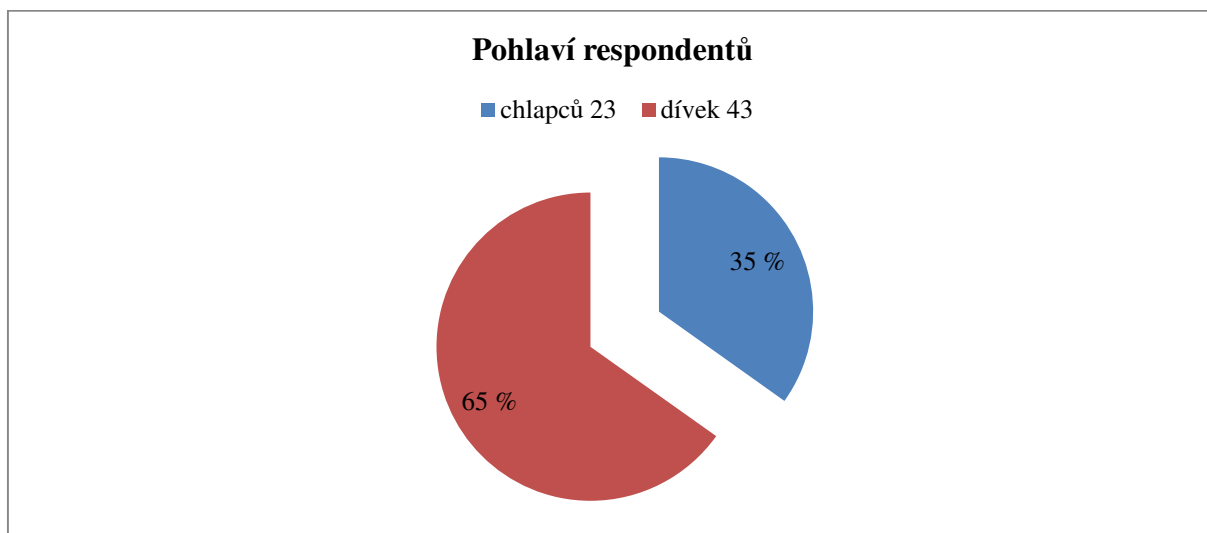
Část českých žáků navštěvujících školu bydlí s rodiči v sousedním německém městě Sebnitz a povinnou školní docházku ve škole plní i děti cizinců z Vietnamu, jejichž rodiče ve městě podnikají.

Vnímání chudoby lze v Ústeckém kraji, který patří k nejchudším regionům ČR, považovat za velmi aktuální téma. Výzkumný vzorek byl zvolen záměrně, autorka zná žáky osobně, působí ve škole jako učitelka společenskovedních předmětů a vnímá sociální rozdíly mezi žáky jako problém, který je třeba citlivě odbourávat. Dle zjištěných výsledků bude možné vypracovat doporučení k využití v praxi pro vyučující na dané škole.

4.3 Výsledky

Tato část je věnována datům získaným z jednotlivých otázek dotazníku (viz Příloha 1). Dotazník byl distribuován 66 respondentům, návratnost byla 100 %. Dotazníky byly zcela vyplněné bez nečitelných odpovědí. U každé otázky je zpočátku popsáno celé její znění. Následuje graf nebo tabulka, kde je zdůrazněno zastoupení počtu odpovědí v nabízených možnostech. Výsledná data a průběh jejich vyhodnocování u jednotlivých otázek jsou příčně komentovány.

Otázka 1 – Tvé pohlaví

Graf 1 – Pohlaví (N = 66)

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového souboru 66 respondentů bylo čtyřicet tři (65 %) dívek a dvacet tři (35 %) chlapců.

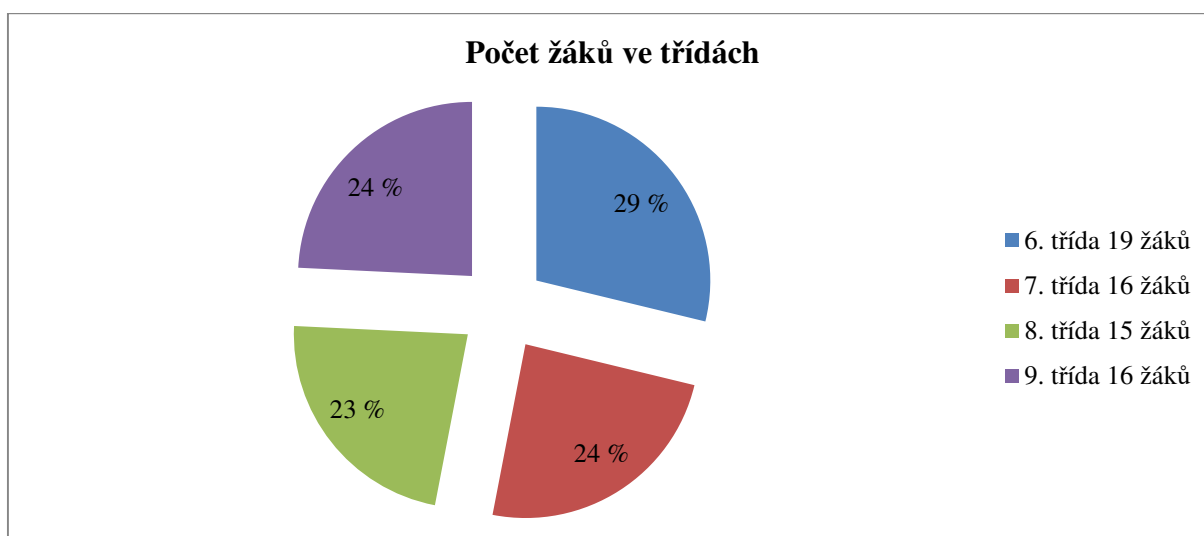
Zastoupení počtu dívek a chlapců v jednotlivých třídách je uvedeno v Tabulce 1.

Tabulka 1 – Pohlaví (N = 66)

	Dívka		Chlapec	
	absolut. četnost	rel. četnost	absolut. četnost	rel. četnost
Šestá třída	11	25 %	8	35 %
Sedmá třída	11	26 %	5	22 %
Osmá třída	9	21 %	6	26 %
Devátá třída	12	28 %	4	17 %
Celkem	43	100 %	23	100 %

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka 2 – V současné době navštěvuji třídu

Graf 2 – Počty žáků (N = 66)

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového počtu respondentů navštěvuje šestou třídu devatenáct žáků (29 %), sedmou třídu šestnáct žáků (24 %), osmou třídu patnáct žáků (23 %) a devátou třídu šestnáct žáků (24 %). Rozložení pohlaví – viz Tabulka 1.

Otázka 3 – Kolik máš sourozenců?

Záměrem bylo zjistit, kolik mají respondenti sourozenců a může-li počet sourozenců mít vliv na výši a frekvenci kapesného, viz otázka 4.

Tabulka 2 – Počet sourozenců (N = 66)

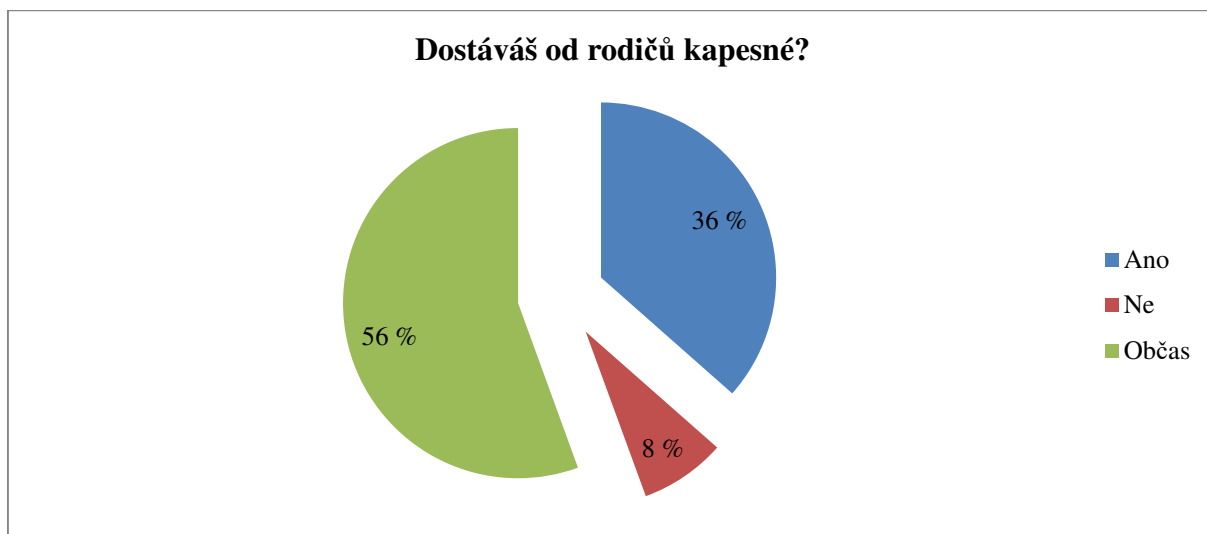
Počet sourozenců	Absolutní četnost	Relativní četnost
0	6	8 %
1	20	30 %
2	27	41 %
3	8	12 %
4	5	8 %
Celkem	66	100 %

Zdroj: vlastní výzkum

Šest (8 %) respondentů nemá žádného sourozence. Dvacet (30 %) respondentů uvedlo, že má jednoho sourozence. Dvacet sedm (41 %) respondentů má dva sourozence. Osm (12 %) respondentů má tři sourozence. Pět (8 %) respondentů má čtyři sourozence.

Otázka 4 – Dostáváš od rodičů kapesné?

Záměrem bylo zjistit, zda respondenti dostávají od rodičů kapesné, popřípadě v jaké frekvenci a výši. Zda tedy mohou kapesným zároveň rozšiřovat svou finanční gramotnost.

Graf 3 – Kapesné (N = 66)

Zdroj: vlastní výzkum

Dvacet šest (36 %) respondentů uvedlo, že kapesné dostávají. Pokud uvedli ano, měli uvést jak často a v jaké výši. Vyhodnocení této odpovědi je v Tabulce 3. Pět (8 %) respondentů kapesné nedostává a třicet pět (56 %) respondentů dostává kapesné občas.

Respondenti uváděli frekvenci kapesného denně, týdně a měsíčně. Výši kapesného uváděli v rozmezí od 50 Kč po 1 000 Kč.

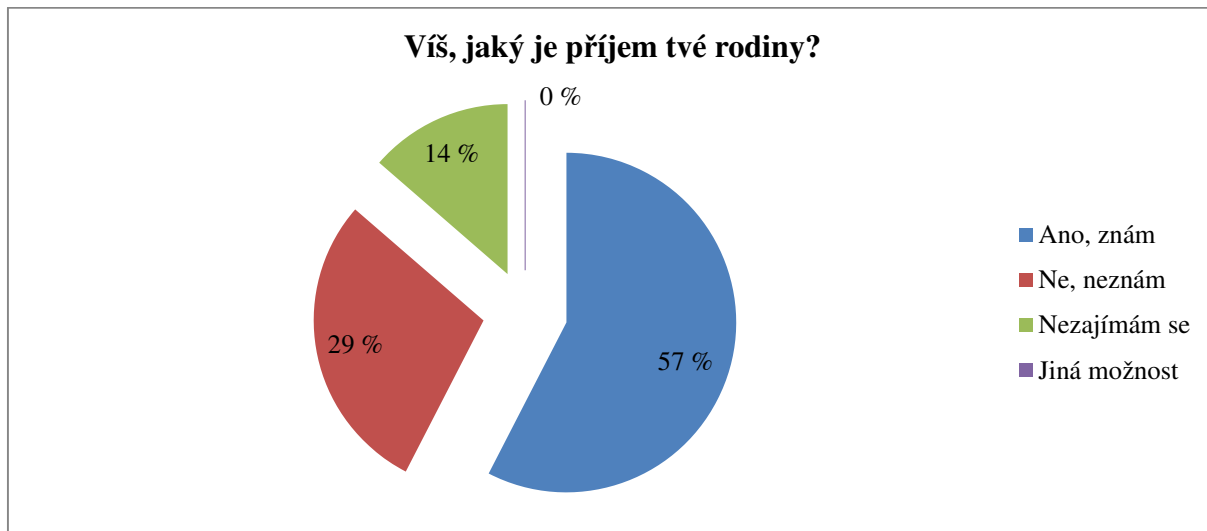
Tabulka 3 – Výše kapesného (N = 26)

Výše kapesného	Frekvence kapesného		
	Denně	Týdně	Měsíčně
50 Kč	5	-	-
100 Kč	1	2	4
200 Kč	-	-	8
500 Kč	-	-	4
1 000 Kč	-	-	2
Celkem			26 respondentů

Zdroj: vlastní výzkum

Otázka 5 – Víš, jaký je příjem tvé rodiny?

Záměrem bylo zjistit, zda se žáci orientují v příjmech vlastní rodiny, a tím mohou být srozuměni s finanční situací v rodině.

Graf 4 – Příjem rodiny (N = 66)

Zdroj: vlastní výzkum

Příjem vlastní rodiny zná třicet osm (57 %) respondentů. Devatenáct (29 %) respondentů nezná příjem své rodiny a devět (14 %) respondentů se o příjmy vlastní rodiny nezajímá. Jinou možnost nikdo neuvedl.

Otázka 6 – Co pro tebe znamená slovo chudoba? (Odpověz jedním slovem, které nejvíce vystihuje slovo chudoba).

Záměrem bylo zjistit, jak žáci subjektivně vnímají pojem chudoby.

Jednalo se o položku otevřenou, kdy respondenti mohli vyjádřit svůj vlastní postoj k dané problematice. Objevil se zde velký počet odpovědí, které bylo nutné roztrdit do sedmi kategorií (viz Tabulka 4). Doslovné odpovědi v jednotlivých kategoriích viz Příloha 3.

Tabulka 4 – Význam slova chudoba – subjektivní vnímání pojmu (N = 66)

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Nedostatek finančních prostředků	32	48 %
Bezdomovci	14	21 %
Bezmoc	6	9 %
Hlad	5	8 %
Neštěstí	5	8 %
Krize	3	5 %
Smutek	1	1 %
Celkem	66	100 %

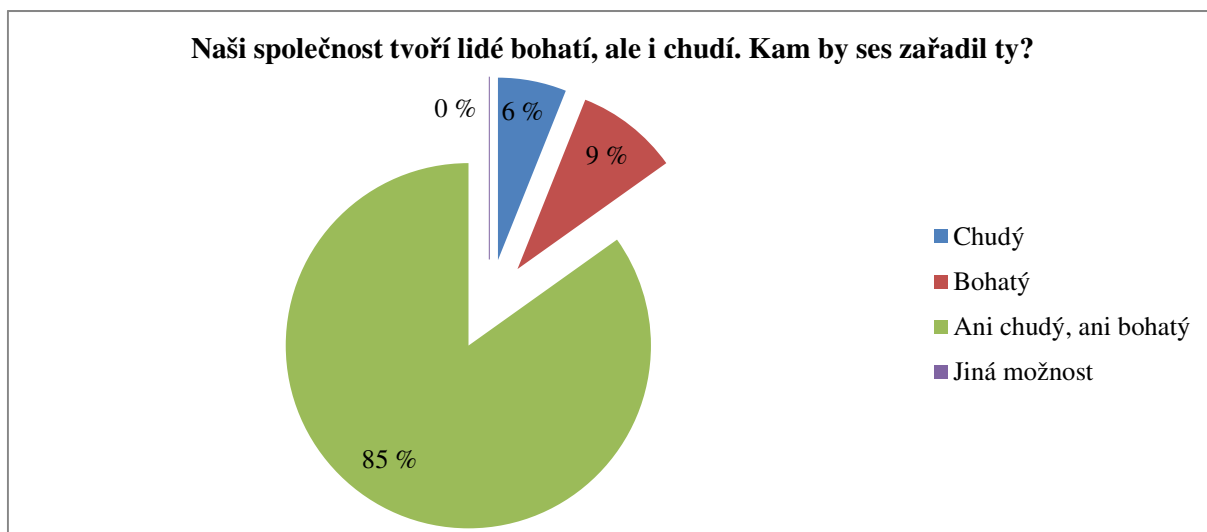
Zdroj: vlastní výzkum

Od celkového počtu 66 respondentů byly získány nejčastěji odpovědi v kategorii „nedostatek finančních prostředků“, třicet dva (48 %). Čtrnáct (21 %) respondentů uvedlo, že je pro ně významem chudoby „bezdomovectví“. Šest (9 %) respondentů vnímá chudobu jako „bezmoc“. Pět (8 %) respondentů uvedlo význam chudoby ve smyslu hladu a neštěstí a jeden (1 %) vnímá chudobu jako smutek.

Otázka 7 – Naši společnost tvoří lidé bohatí, ale i chudí. Kam by ses zařadil/a ty?

Záměrem bylo zjistit, jak vnímají žáci subjektivní chudobu.

V této položce byla vytvořena škála, kde byly dány dva protipóly – chudý/bohatý. Zároveň sem byla zakomponována i tzv. střední varianta – ani chudý, ani bohatý, popř. jiná možnost.

Graf 5 – Chudí, bohatí (N = 66)

Zdroj: vlastní výzkum

Z Grafu 5 je patrné, že respondenti nejčastěji volili střední variantu – ani chudý, ani bohatý – padesát šest respondentů (85 %). Pokud se zařadili do okrajových variant – chudý a bohatý, volili častěji variantu bohatý. Chudý – čtyři respondenti (6 %). Bohatý – šest respondentů (9 %).

Otázka 8 – Která skupina je podle tebe nejvíce ohrožena chudobou?

Záměrem bylo zjistit, jaké skupiny obyvatel žáci vnímají jako ohrožené chudobou.

V této položce měli respondenti možnost vybrat 1 až 3 vyhovující odpovědi. Všichni (66) respondenti nevyužili možnosti zvolit 3 skupiny obyvatel. Absolutní četnost tvoří 125 odpovědí. N = 125. Viz Tabulka 5.

Tabulka 5 – Skupina ohrožená chudobou (N = 125)

Možná ohrožená skupina obyvatel	Absolutní četnost	Relativní četnost
Bezdomovci	57	46 %
Staří lidé	27	22 %
Romové	8	6 %
Ženy	3	2 %
Muži	2	2 %
Děti	8	6 %
Handicapovaní lidé	20	16 %
Jiné skupiny	0	0 %
Celkem	125	100 %

Zdroj: vlastní výzkum

Z celkového počtu 66 respondentů jich v této položce nejvíce odpovědělo možností „bezdomovci“ – padesát šest (46 %) odpovědí. Jako druhá nejvíce ohrožená skupina obyvatel byla podle respondentů uvedena skupina „staří lidé“ – dvacet sedm (22 %) odpovědí a třetí nejčastěji uváděnou ohroženou skupinou obyvatel byla skupina „handicapovaní lidé“ – lidé s různými typy zdravotního postižení – dvacet (16 %) odpovědí. V otázce 9 měli respondenti rozvést, proč považují jimi vybrané skupiny obyvatel za nejvíce ohrožené chudobou.

Otázka 9 – Uveď hlavní důvody, proč skupiny, které jsi vybral/a v otázce č. 8, jsou podle tebe ohrožené chudobou?

Jednalo se o položku otevřenou, kdy respondenti mohli vyjádřit svůj vlastní názor na danou problematiku. Otázka 9 se vztahuje k otázce 8. Vyjadřuje kritéria respondentů, na základě kterých vybírali odpovědi v otázce 8. Absolutní četnost tvoří 125 odpovědí.

Tabulka 6 – Kritéria výběru ohrožených skupin obyvatel (N = 125)

Důvody	Absolutní četnost	Relativní četnost
Nedostatek finančních prostředků	35	28 %
Neochota pracovat	24	19 %
Dluhy	12	10 %
Vysoké náklady na léčbu	34	27 %
Nedostatek pracovních příležitostí	9	7 %
Diskriminace	6	5 %
Závislost na jiné osobě	5	4 %
Celkem	125	100 %

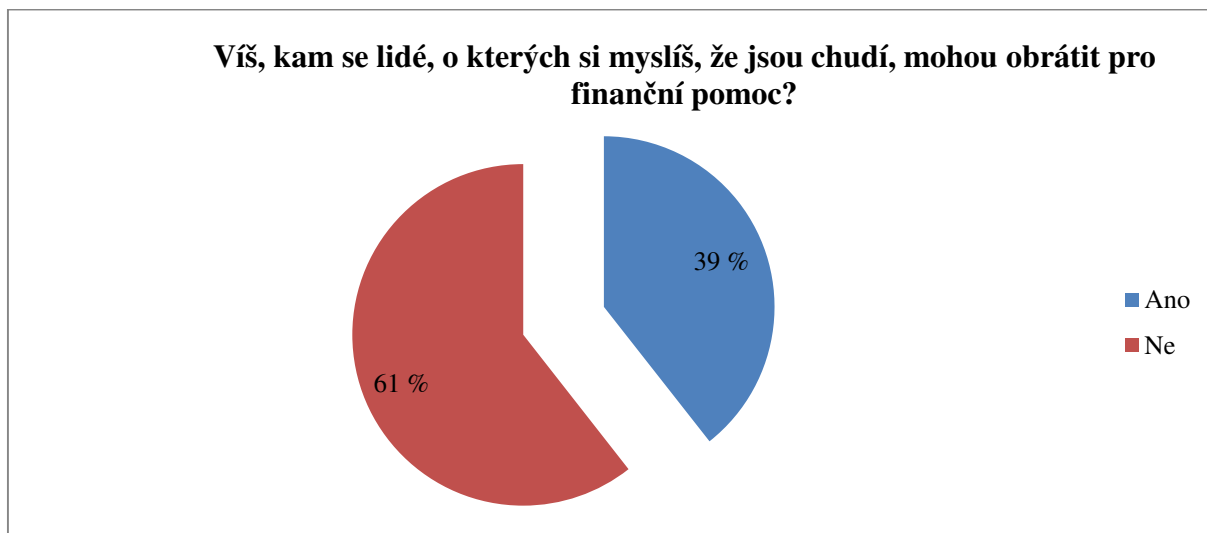
Zdroj: vlastní výzkum

Nejčastějším důvodem, proč vybrali respondenti ohrožené skupiny obyvatel, byl nedostatek finančních prostředků – třicet pět (28 %) odpovědí, tyto odpovědi respondenti spojovali se skupinou bezdomovců, starých lidí a handicapovaných lidí. Jaký druhý nejčastější důvod (nejvíce u skupiny staří lidé a handicapovaní lidé) respondenti uváděli vysoké náklady

na léčbu – třicet čtyři (27 %) odpovědí. Třetím nejčastějším důvodem (u skupiny bezdomovci a Romové) byla neochota pracovat – dvacet čtyři (19 %) odpovědí. Důvod nedostatek pracovních příležitostí respondenti přisuzovali skupinám handicapovaných lidí, žen, Romů. Diskriminaci přisuzovali respondenti skupině žen a Romů. Závislost na jiné osobě přisuzovali respondenti skupině dětí.

Otázka 10 – Víš, kam se lidé, o kterých si myslíš, že jsou chudí, mohou obrátit pro finanční pomoc? Pokud ano, uveď příklady.

V tomto případě se jednalo o položku polouzavřenou, zaměřenou na informovanost respondentů. Byla zde poskytnuta možnost mezi volbou ano/ne (viz Graf 6). V případě, že respondenti zvolili možnost ano, jejich odpověď pokračovala výčtem způsobů finanční pomoci (viz Tabulka 8). Respondenti mohli vypsát více odpovědí.

Graf 6 – Finanční pomoc (N = 66)

Zdroj: vlastní výzkum

Čtyřicet (61 %) respondentů neví, kam by se pro pomoc jednotlivé skupiny, o kterých si myslí, že jsou chudé, měly obrátit. Dvacet šest (39 %) respondentů uvedlo, že vědí, kam by se měly skupiny obyvatel, o kterých si myslí, že jsou chudé, obrátit, a uvedlo několik možností. Celkem se sešlo 52 odpovědí. N = 52.

Tabulka 7 – Finanční pomoc (N = 52)

Případná finanční pomoc	Absolutní četnost	Relativní četnost
Úřad práce	15	29 %
Banka – půjčky	17	33 %
Rodina	14	27 %
Neziskové organizace	6	11 %
Celkem	52	100 %

Zdroj: vlastní výzkum

Respondenti, kteří uvedli, že vědí, kam by se měly skupiny obyvatel, o kterých si myslí, že jsou chudé, obrátit, uváděli v největším počtu případů kategorii „banka – půjčky“ – sedmnáct (33 %) odpovědí. Další nejčastější odpovědí byla kategorie „úřad práce“ – patnáct (29 %) odpovědí. Tyto odpovědi zahrnovaly především odpověď – sociální dávky, podpora v nezaměstnanosti či přímo úřad práce. Kategorii „neziskové organizace“ zahrnovaly odpovědi konkrétního zařízení působícího v regionu Šluknovského výběžku, které se zaměřuje na práci se sociálně slabými rodinami (KOSTKA Krásná Lípa). Kategorii „rodina“ uváděli respondenti jako třetí nejčastější odpověď – čtrnáct (27 %) odpovědí.

Otázka 11 – Jaké z nabízených možností (věcí) by ti musely scházet, aby ses cítil/a chudý/á?

Záměrem bylo zjistit, co by žákům muselo chybět, aby se cítili chudí. Tato otázka je zaměřena na subjektivní chudobu a zároveň na žebříček hodnot.

V této položce měli respondenti možnost vybrat 1 až 3 vyhovující odpovědi. Všichni respondenti využili možnosti vybrat tři odpovědi. Sešlo se celkem 198 odpovědí.

Tabulka 8 – Možnosti ztrát – pocit chudoby (N = 198)

Možnosti ztrát	Absolutní četnost	Relativní četnost
Rodina	51	26 %
Láska	45	23 %
Peníze	48	24 %
Mobilní telefon	10	5 %
Trendy oblečení	4	2 %
Počítač	20	10 %
Zahraniční dovolená každý rok	16	8 %
Osobní automobil	4	2 %
Jiné	0	0 %
Celkem	198	100 %

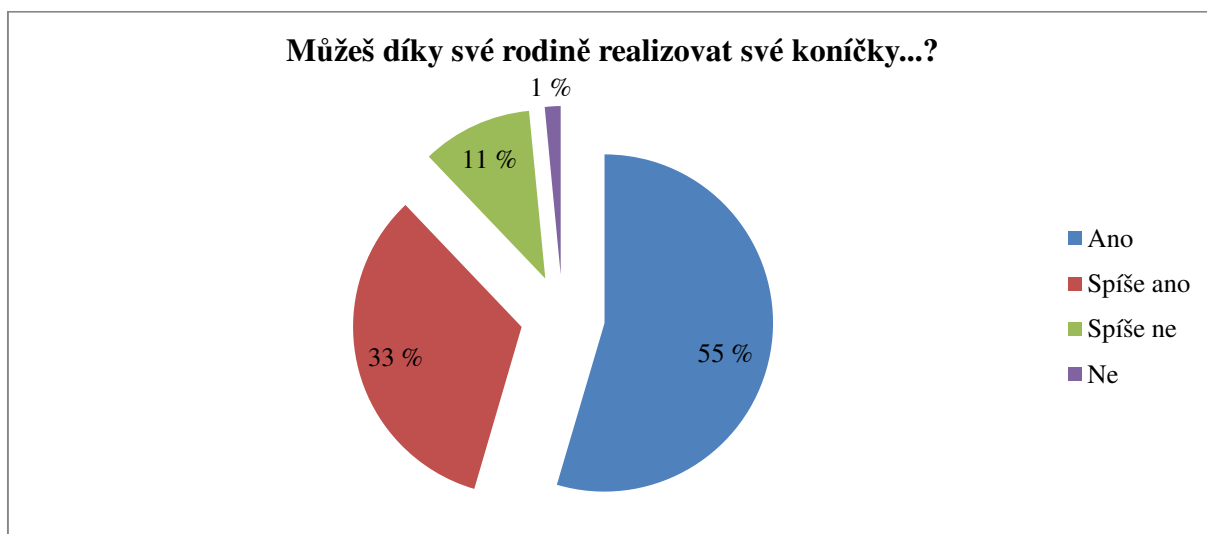
Zdroj: vlastní výzkum

V tabulce 8 lze pozorovat, že nejčastěji volenou odpovědí byla rodina – padesát jedna (26 %) odpovědí. Respondenti rovněž pociťují významnou souvislost mezi chudobou a absencí

finančních prostředků – čtyřicet osm (24 %) odpovědí. Další nejčastěji volenou odpovědí byla absence lásky – čtyřicet pět (23 %) odpovědí.

Otázka 12 – Můžeš díky své rodině realizovat své koníčky, jezdit na výlety, jezdit na zahraniční dovolené atd.?

V této uzavřené položce mohli respondenti vybírat ze čtyř nabízených možností. Záměrem bylo zjistit, zda chápání subjektivní chudoby může zasahovat i do volnočasových aktivit a aktivit trávených s rodinou.

Graf 7 – Koníčky (N = 66)

Zdroj: vlastní výzkum

Na Grafu 8 je patrné, že třicet šest (55 %) respondentů zvolilo odpověď ANO, díky své rodině mohou realizovat své koníčky, jezdit na výlety atd. Dvacet dva (33 %) respondentů uvedlo, že své koníčky může realizovat SPÍŠE ANO. Sedm (11 %) respondentů uvedlo, že své koníčky SPÍŠE nemůže realizovat a jeden (1 %) respondent své koníčky realizovat kvůli své rodině nemůže.

5 Vyhodnocení cílů, výzkumných otázek, doporučení pro praxi

5.1 Vyhodnocení cílů, výzkumných otázek

- Dílčí cíl č. 1: Zjistit, jaký je názor žáků II. stupně ZŠ a MŠ Dolní Poustevna na vlastní životní úroveň, zda se cítí být chudí (relativní chudoba).
- Výzkumná otázka č. 1: Vnímají žáci sociální rozdíly, cítí se být chudými?

Na zodpovězení dílčího cíle č. 1 a výzkumné otázky č. 1 byly využity položky č. 4., 5., 6., 7., 11., 12.

Z výzkumu vyplývá, že 26 (36 %) respondentů dostává od rodičů kapesné, 35 (56 %) dostává kapesné občas, což prohlubuje jejich finanční gramotnost. 38 (57 %) respondentů zná příjem své rodiny. Pojem chudoba si respondenti nejčastěji subjektivně řadí k nedostatku finančních prostředků. Tuto odpověď volilo 32 (48 %) respondentů. 56 (85 %) respondentů se subjektivně řadí mezi ani chudé, ani bohaté, v oblasti materiálních a duševních hodnot převažují duševní nad materiálními hodnotami. Aby se respondenti cítili chudí, musely by jim chybět rodina – 51 (26 %) odpovědí, finanční prostředky – 48 (24 %) odpovědí, láska 45 (23 %) odpovědí. Z hlediska subjektivního vnímání chudoby v rámci rodiny více než polovina 36 (55 %) respondentů může realizovat své koníčky, jezdit na výlety a na zahraniční dovolené.

Z celkových výsledků testovaných položek lze říci, že žáci II. stupně ZŠ a MŠ Dolní Poustevna svou vlastní životní úroveň vnímají velmi pozitivně.

- Dílčí cíl č. 2: Zjistit, jaké mají žáci II. stupně ZŠ a MŠ Dolní Poustevna povědomí o sociální exkluzi (skupiny ohrožených občanů, příčiny sociální exkluze).
- Výzkumná otázka č. 2: Umějí žáci určit skupiny obyvatel ohrožené chudobou a vysvětlit příčiny a vědí, kam se obrátit o pomoc?

Na zodpovězení dílčího cíle č. 2 byly využity položky č. 8., 9., 10.

Výzkum ukazuje, že dle respondentů je nejvíce chudobou ohrožena skupina obyvatel bezdomovci, 57 (46 %) odpovědí. Druhou, nejčastěji respondenty volenou, chudobou ohroženou skupinou obyvatel byla kategorie staří lidé – 27 (22 %) odpovědí. Třetí, nejčastěji volenou, chudobou ohroženou skupinou obyvatel byli handicapovaní lidé – 20 (16 %) odpovědí. Za nejčastější příčiny sociální exkluze považují respondenti nedostatek finančních prostředků – 35 (28 %) odpovědí, dále vysoké náklady na léčbu – 34 (27 %) odpovědí a třetí

nejčastěji uváděnou možností sociální exkluze byla neochota pracovat – 24 (19 %) odpovědí. V této výzkumné otázce bylo zjištěno, že pokud žáci vybrali z nabízených možností tři skupiny obyvatel ohrožené chudobou (podle jejich subjektivního vnímání), dokázali popsat i příčiny, proč jsou dané skupiny v ohrožení, co je problémem dané skupiny.

Z výzkumu vyplývá, že se žáci v sociální exkluzi orientují, umějí identifikovat příčiny exkluze, ale 40 (61 %) respondentů neví, kam se obrátit pro pomoc. To znamená, že v této oblasti chybí povědomí a je potřeba tuto oblast více prohlubovat.

- Hlavní cíl výzkumu: Zjistit, jak žáci II. stupně Základní školy a Mateřské školy v Dolní Poustevně vnímají pojem chudoba a s ní spojená rizika případného sociálního vyloučení.
- Hlavní výzkumná otázka: Umějí žáci II. stupně ZŠ a MŠ Dolní Poustevna vyjádřit subjektivním vnímáním pojem chudoba?

Na zodpovězení hlavního cíle výzkumu byly využity položky č. 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12.

Bylo zjištěno, že i když nemají žáci II. stupně ZŠ a MŠ Dolní Poustevna větší přehled o objektivních aspektech (např. o příjmech rodiny, o výši kapesného, o chybějících předmětech, aby se chudými opravdu cítili), 19 (29 %) respondentů zcela nezná příjmy své rodiny a 9 (14 %) respondentů se o příjmy své rodiny nezajímá, 5 (8 %) respondentů kapesné nedostává a 35 (56 %) respondentů kapesné dostává jen občas. Aby se cítili chudými, musely by 48 (24 %) chybět finanční prostředky. Chudobu vnímají tak, že v podstatě jde o nedostatek finančních prostředků, ztrátu zaměstnání nebo domova.

5.2 Doporučení pro praxi

Daná doporučení jsou nabídkou a inspirací pro učitele, jak pojmout část průřezového tématu v souladu s jeho cíli a s obecnějšími cíli vzdělávání podle školního vzdělávacího programu.

Dle zjištěných výsledků lze do praxe vyučujícím na Základní škole a Mateřské škole v Dolní Poustevně doporučit:

- Poskytovat žákům dostatek informací a podnětů k pochopení aspektů chudoby.
- Začleňovat témata o absolutní a relativní chudobě, o oblastech ohrožených chudobou, o příčinách a důsledcích chudoby.
- Vytvářet pro žáky příležitosti seznámit se s tématy chudoby a sociálního vyloučení.

- Vést žáky k vnímavosti ke kulturním rozdílům tak, aby je chápali jako obohacení života, vést je učení se porozumění odlišnostem.
- Vést žáky k solidárnosti s lidmi žijícími v obtížných podmínkách.
- Rozvíjet u žáků schopnosti, aby si na základě osvojených informací vytvořili vlastní názor, uměli ho obhájit argumentací v diskusích o sociálních problémech.

Příklady konkrétních metod a doporučení k čerpání výukových materiálů:

Interaktivní videa a následné interaktivní úkoly, využití myšlenkových map ve výuce, využití komiksu ve výuce, který může tuto mnohdy tíživou a nepopulární problematiku zároveň odlehčit, dokumentární film a následná reflexe, exkurze v sociálních službách – možnost nahlédnutí do života starých či handicapovaných lidí, zařazení projektového dne věnovaného tématu chudoba.

Tabulka 9 – Příklad vyučovací hodiny

Téma: Sociální vyloučení	Ročník: VI. – IX. Časová dotace: 45 min
Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova. Výchova demokratického občana.	Rozvoj klíčových kompetencí: Komunikativní kompetence – žáci jsou směřováni k formulaci vlastních názorů na téma sociální vyloučení, vedeni k tomu, aby komunikovali se spolužáky a aktivně se podíleli na diskusi po zhlédnutí dokumentárního filmu Kompetence k řešení problému – navrhnout způsob řešení problému, jak řešit sociální vyloučení a zdůvodnit jej, spolupracovat při řešení problému se spolužáky. Občanské kompetence – vést žáky, aby byli schopni respektovat práva druhých i lidí žijících v sociálním vyloučení.
Cíle vyučovací hodiny: <i>Kognitivní cíl:</i> Žák zná termín sociální vyloučení a umí ho vysvětlit. Žák popíše hlavní příčiny, projevy a důsledky tohoto jevu. <i>Afektivní cíl:</i> Žák chápe situaci lidí, kteří se v sociálním vyloučení ocitli.	
Vzdělávací oblasti: Člověk a společnost. Jazyk a jazyková komunikace.	
Klíčové pojmy: Sociální vyloučení, chudoba, empatie.	
Výuková metoda: Evokace – uvědomění – reflexe (EUR).	
Organizační forma výuky: Konstruktivistická forma výuky.	
Učební pomůcky, didaktická technika: PC, dataprojektor, papír a psací potřeby pro každého žáka. Internetový zdroj filmové ukázky: https://www.jsns.cz/lekce/15568-tak-to-vidim-ja-pepa	

Scénář hodiny

1. Zahájení – 3 min – přivítání, nepřítomnost.
2. Evokace – 10 min – Učitel položí otázku: „Co byste dělali, kdybyste vyhráli milion korun?“ Žáci pracují samostatně – na lístečky anonymně zapisují odpovědi, které od nich vybereme, a v průběhu projekce filmu si připravíme výsledky za třídu (kolik z nich myslelo jen na sebe, kolik z nich i na rodinu, případně na charitu). Metodou brainstormingu zapisujeme na tabuli, jaké materiální věci mladí lidé jako oni potřebují k tomu, aby se cítili ve skupině svých vrstevníků dobře, aby neměli pocit méněcennosti. Seznam ponecháme na tabuli a vrátíme se k němu po projekci filmu.
3. Uvědomění – 19 min – Projekce filmu Tak to vidím já: Pepa – odkaz viz výše. Po projekci se vrátíme k otázkám položeným před filmem, tentokrát však z pohledu Pepy. Porovnááme odpovědi z pohledu žáků a z pohledu Pepy a ze seznamu na tabuli vyškrtáme všechno, co Pepa nemá.
4. Reflexe – 8 min – Formou krátké diskuse necháme žáky projevit emoce, které v nich film a následné aktivity vyvolaly. Seznámíme žáky s pojmem „sociální vyloučení“. Necháme žáky sestavit krátkou charakteristiku Pepy – popsat prostředí, ve kterém žije, jeho osobnost (povahu, vlastnosti). (Dobrovolníci mohou sestavenou charakteristiku přečíst nahlas před třídou.)
5. Ukončení hodiny – 5 min – Zadání domácího úkolu: Vypracujte myšlenkovou mapu na téma sociální vyloučení.
Shrnutí tématu. Hodnocení aktivity žáků. Hodnocení žáky – kvalita výuky – zpětná vazba technikou Palec vzhůru. Případné dovysvětlení nejasností. Rozloučení.

Vlastní zhodnocení výuky:

Zdroj: vlastní zpracování

Závěr

Tato práce s názvem „Vnímání chudoby žáky II. stupně vybrané základní školy“ měla za cíl v teoretické části zmapovat problematiku chudoby. Chudoba je bohužel stále aktuálním tématem. Boj s chudobou proto patří mezi priority mnoha států světa a samozřejmě i České republiky.

V poslední části této práce je zahrnut vlastní výzkum, který se skládá z výzkumných otázek. Jsou zde tedy uvedeny výzkumné otázky, metodologie výzkumu, kde se čtenář dozví, jaký jsem zvolila postup pro svůj výzkum. Tím byl dotazník složený z uzavřených, polouzavřených a otevřených otázek. Cílem příspěvku byla problematika současné chudoby a její vnímání žáky II. stupně vybrané základní školy, konkrétně Základní školy a Mateřské školy v Dolní Poustevně.

V teoretické části práce byly vybrány teoretické názory autorů odborných publikací, kteří definují pojmy subjektivní, relativní a absolutní chudoby. Shodují se v tom, že jde o problém, který souvisí se současnou životní úrovní moderní společnosti a je podmíněn ekonomickou vyspělostí daného státu. Výsledky výzkumu z velké části potvrzují teoretické názory uvedených odborníků. Z odpovědí žáků vyplynulo, že 56 (85 %) respondentů se necítí být ani chudými, ani bohatými. Pokud by se měli cítit jako chudí, 48 (24 %) odpovědí se vztahovalo k nedostatku peněz, jako chudí by se cítili bez rodiny – 51 (26 %) a lásky 45 (23 %) odpovědí.

Také názory na rizikové skupiny, které jsou ohroženy chudobou, jsou hodně subjektivní. Většina respondentů volila jako nejrizikovější skupinu lidí bez domova – 57 (46 %) odpovědí, což se dalo hypoteticky předpokládat. Výsledky výzkumu také ukázaly, že povědomí o sociálním zabezpečení není u respondentů nijak značné, a vedou tedy k zamyšlení, zda nevěnovat větší pozornost ve výuce společensko-vědních předmětů tomuto tématu.

Činnosti spjaté s vytvářením této práce se pro mě staly novým zdrojem neocenitelných zkušeností a rozšířily mé obzory v oblasti chudoby. Při tvoření teoretické části jsem se seznámila se zajímavými informacemi a literaturou, kde jsem nacházela nové souvislosti.

Přínosem diplomové práce je zmapování situace v oblasti kompetencí žáků dané školy ve věku 12–15 let. Je patrné, že škola svým žákům věnuje dostatečný prostor a zvolené výukové metody přinášejí žákům dostatečné kompetence.

Jistě by bylo zajímavé pokračovat ve výzkumu v dalších základních školách v ostatních městech v rámci Ústeckého kraje a komparovat výsledky výzkumu mezi sebou spolu s učiteli společensko-vědních předmětů, kde by bylo možné vzájemně sdílet zkušenosti, výukový materiál, doporučení pro praxi v regionu, který patří k nejchudším krajům ČR. Vzdělání je totiž klíčovým bodem rozvoje moderní společnosti a jeho nedostatek je skutečným předpokladem k nepříznivé ekonomické situaci jednotlivců i rodin.

Seznam zkratek

ADRA	Adventist Development and Relief Agency
AI	Amnesty International
angl.	anglicky, anglický
CAN	child abuse and neglect
ČSÚ	Český statistický úřad
DD	dětský domov
DG ECHO	Directorate-General for European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
EU	Evropská unie
EUR	evokace – uvědomění – reflexe
FAO	Food and Agriculture Organizations of the United Nations
HRW	Human Rights Watch
IBRD	International Bank for Reconstruction and Development
ICRC	International Committee for the Red Cross
IDA	International Development Association
lat.	latinsky, latinský
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
MSF	Médecins Sans Frontières
MŠ	mateřská škola
NGO	nevládní nezisková organizace
NNO	nestátní nezisková organizace
NOZ	nový občanský zákoník, zákon č. 89/2012 Sb.
OSN	Organizace spojených národů
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dětí

PPP	pedagogicko-psychologická poradna
SPC	speciálně pedagogické centrum
SPO	sociálně-právní ochrana
UNDP	United Nations Development Programme
UNHCR	Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky
UNICEF	United Nations Children´s Fund
UNV	United Nations Volunteers
WB	World Bank
WFP	World Food Programme
ZŠ	základní škola
ZUŠ	základní umělecká škola

Seznam použitých informačních zdrojů

- ADRA. (2023). *O nás*. <https://adra.cz/o-nas/>
- Allen, R. C. (2009). *The British Industrial Revolution in Global Perspective*. Cambridge University Press.
- Amnesty International Česká republika. (2023). *Příběh hnutí*. <https://www.amnesty.cz/hnuti>
- Buryová, I. (2015). The importance of communit research for designing social services. In *Znalosti pro tržní praxi 2015 – Ženy podnikatelky v minulosti a současnosti*. Societas Scientiarum Olomucensis II.
- Caritas Europa. (2021). *Chudoba mezi námi*. <http://www.caritaseuropa.org/module/FileLib/ZeroPovertyPartACZECHfinal.pdf>
- Crawford, C., Macmillan, L., & Vignoles, A. (2017). When and Why Do Initially High-Achieving Poor Children Fall Behind? *Oxford Review of Education*, 43(1), 88–108. <https://doi.org/10.1080/03054985.2016.1240672>
- Čáp, J., Čechová, V., & Boschek, P. (2000). *Dotazník stylů výchovy pro děti od 8 do 12 let*. Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR.
- Český statistický úřad (ČSÚ). (2023). *Příjmy a životní podmínky domácností – 2022*. <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-a-zivotni-podminky-domacnosti-7isum3msez>
- Člověk v tísni. (2023). <https://www.clovekvtsni.cz/>
- Esping-Andersen, G. (2002). *Why We Need a New Welfare State*. Oxford University Press.
- European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations (DG ECHO). (2023). *Who we are*. https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/index_en
- European Commission (EC). (2008). *Child Poverty and Well-Being in the EU. Current status and way forward*. Office for Official Publications of the European.
- Evropská unie (EU). (2011). *Evropská platforma pro boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení: evropský rámec pro sociální a územní soudržnost*. Úřad pro publikace EU.
- Fischer, S., & Škoda, J. (2014). *Speciální pedagogika. Edukace a rozvoj osob se specifickými potřebami v oblasti somatické, psychické a sociální*. Triton.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2023). *Home*. <https://www.fao.org/home/en>

- Gavora, P. (2000). *Úvod do pedagogického výzkumu*. Paido.
- Helus, Z. (2009). *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Portál.
- Human Rights Watch (HRW). (2023). <https://www.hrw.org/>
- Charita Česká republika. (2023). <https://www.charita.cz/>
- Informační portál pro orgány sociálně-právní ochrany dětí. (2022). *Informace*. <https://www.ospod.cz/informace/>
- International Committee of the Red Cross (ICRC). (2023). <https://www.icrc.org/en>
- Jelínková, Š., & Kumstýřová, Z. (2017). *Dopady sociálního vyloučení dětí na jejich vzdělávání. Železnohorský region*. <http://zeleznohorsky-region.cz/dokumenty/download.phtml?file=39876.pdf&&menu=9491>
- Kallil, J. A. (2015). Childhood Poverty and Parental Stress: Important Determinants of Health. *UBC Medical Journal*, 6(2), 41–43.
- Keller, J. (2010). *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Slon.
- Klimplová, L. (2008). Od industrialismu k postindustrialismu v západních zemích – od starých k novým sociálním rizikům. *Sociálne a politické analýzy*, 2(2), 1–39.
- Kraus, B., & Poláčková, V. (2001). *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Paido.
- Krebs, V. et al. (2015). *Sociální politika* (6. vyd.). Wolters Kluwer.
- Mahrová, G. et al. (2008). *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*. Grada.
- Mareš, P. (1999). *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Slon.
- Mareš, P. (2001). *Problém nečerpání sociálních dávek*. VÚPSV.
- Mareš, P., & Rabušic, L. (1996). K měření subjektivní chudoby v české společnosti. *Sociologický časopis*, 32(3), 297–315.
- Matějů, P. et al. (2006). *(Ne)rovné šance na vzdělání: vzdělanostní nerovnosti v České republice*. Academia.
- Matoušek, O. et al. (2013). *Metody a řízení sociální práce*. Portál.
- Médecins Sans Frontières (MSF). (2023). <https://www.msf.org/>

- Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV). (2004). *Národní zpráva o rodině (zkrácená verze)*. https://www.mpsv.cz/files/clanky/900/zprava_zkr.pdf
- Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV). (2022). *Pomoc v hmotné nouzi*. <https://www.mpsv.cz/web/cz/pomoc-v-hmotne-nouzi>
- Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV). (2023). *Dávky a příspěvky*. <https://www.mpsv.cz/davky-a-prispevky>
- Možný, I. (2006). *Rodina a společnost*. Slon.
- Nadace Divoké husy. (2023). <https://www.divokehusy.cz/>
- OSN Česká republika. (2015). *Úmluva o právech dítěte*. <https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-pravech-ditete.pdf>
- Pacinová, Z. (2014) *Chudoba jako věc politiky a sociální systém*. MV ČR. <https://www.mvcr.cz/clanek/chudoba-jako-vec-politiky-a-socialni-problem.aspx>
- Pemová, T., & Ptáček, R. (2016). *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. Grada.
- Prokop, D. (2016). *Chudoba zvyšuje šanci dětí na problémy ve škole, v komunikaci i ve zdraví*. Nadace Sirius. http://www.nadacesirius.cz/soubory/tiskovezpravy/Tiskova_zprava_Chudoba_zvysuje_sanci_deti_na_problemy_ve_skole_v_komunikaci_i_ve_zdravi.pdf
- Průcha, J., Walterová, E., & Mareš, J. (2009). *Pedagogický slovník* (6., aktualiz. a rozš. vyd.). Portál.
- Radvanová, S. et al. (2015). *Rodina a dítě v novém občanském zákoníku*. C. H. Beck.
- Raphael, D. (2009). Poverty, Human Development, and Health in Canada: Research, Practice, and Advocacy Dilemmas. *Canadian Journal of Nursing Research*, 41(2), 7–18.
- Save the Children International. (2023). <https://www.savethechildren.net/>
- Sirovátka, T. et al. (2002). *Monitorování chudoby v České republice*. VÚPSV.
- Sýkora, L., & Temelová, J. (2005). *Prevence prostorové segregace*. Univerzita Karlova, Ministerstvo pro místní rozvoj.
- The World Bank Group. (2023). *Home*. <https://www.worldbank.org/en/home>
- Tomeš, I. (2010). *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Portál.
- Trbola, R., & Sirovátka, T. (2006). Efektivnost sociálních transferů při eliminaci chudoby v České republice. VÚPSV.

- UN World Food Programme (WFP). (2023). <https://www.wfp.org/>
- United Nations Development Programme (UNDP). (2023). <https://www.undp.org/>
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2008). *Směrnice UNHCR pro určování nejlepšího zájmu dítěte*. <https://sancedetem.cz/publikace/smernice-unhcr-pro-urcovani-nejlepsiho-zajmu-ditete>
- United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF). (2023). <https://www.unicef.org/>
- United Nations Volunteers programme (UNV). (2023). <https://www.unv.org/>
- Walker, L., & Smith, J. (2001). *Relative Deprivation: Specification, Development, and Integration*. Cambridge University Press.
- Walsh, M., Stephens, P., & Moore, S. (2000). *Social policy & welfare*. Stanley Thornes.
- Zagatová, V. (2015). *Rodina*. Dětská psychiatrická nemocnice Opařany. <https://www.dpnoparany.cz/www/dpnoparany/fs/pp-rodina-final-14-5-2015-1-.pdf>
- Žižková, J. (2015). Chudoba a problém chudoby v české společnosti. In V. Krebs et al., *Sociální politika* (s. 115–118). Wolters Kluwer.

Seznam příloh

Příloha 1 – Dotazník – vnímání chudoby	I
Příloha 2 – Vyplněný dotazník – vnímání chudoby	V
Příloha 3 – Doslovné odpovědi k položce 6 – Co pro tebe znamená pojem chudoba?.....	VII

Přílohy

Příloha 1 – Dotazník – vnímání chudoby

Dotazník

Milí žáci, jsem studentkou Pedagogické fakulty UK v Praze. Předkládám Vám tento dotazník, který je součástí mé diplomové práce. Dotazník je plně anonymní. Získaná data budou statisticky zpracována pro výzkumné účely a pomohou k lepšímu pochopení toho, jak žáci druhého stupně základní školy vnímají chudobu.

Děkuji Vám za vyplnění dotazníku.

1. Tvé pohlaví
 - a. Dívka
 - b. Chlapec

2. V současné době navštěvuji třídu:
 - a. 6.
 - b. 7.
 - c. 8.
 - d. 9.

3. Kolik máš sourozenců?

- a. 0
- b. 1
- c. 2
- d. 3
- e. 4

4. Dostáváš od rodičů kapesné?

- a. Ano, uveď v jak často V jaké výši?
- b. Ne
- c. Občas

5. Víš, jaký je příjem tvé rodiny?

- a. Ano, znám příjmy rodičů
- b. Ne, neznám příjmy rodičů
- c. Nezajímám se o příjmy rodičů
- d. Jiná možnost, uveď

6. Co pro tebe znamená slovo chudoba? (Odpověz jedním slovem, které nejvíce vystihuje slovo chudoba.)

7. Naši společnost tvoří lidé bohatí, ale i chudí. Kam by ses zařadil/a ty?

- a. Chudý
- b. Bohatý
- c. Ani chudý, ani bohatý
- d. Jiná možnost, uveď

8. Která skupina je podle tebe nejvíce ohrožena chudobou? (Vyber 1–3 z nabízených možností)
- a. Bezdomovci
 - b. Staří lidé
 - c. Romové
 - d. Ženy
 - e. Muži
 - f. Děti
 - g. Handicapovaní lidé (lidé s různými typy zdravotního postižení)
 - h. Jiné (uved' příklad)
9. Uved' hlavní důvody, proč skupiny, které jsi vybral/a v otázce č. 8, jsou podle tebe ohroženy chudobou?
10. Víš, kam se lidé, o kterých si myslíš, že jsou chudí, mohou obrátit pro finanční pomoc?
- a. Ano, uved' příklad
 - b. Ne
11. Jaké z nabízených možností (věcí) by ti musely scházet, aby ses cítil/a chudý? (Vyber maximálně tři z nabízených možností.)
- a. Rodina
 - b. Peníze
 - c. Mobilní telefon
 - d. Láska
 - e. Počítač
 - f. Zahraniční dovolená každý rok

- g. Osobní automobil
- h. Trendy oblečení
- i. Jiné, uveď.....

12. Můžeš díky své rodině realizovat své koníčky, jezdit na výlety, jezdit na zahraniční dovolené atd.?

- a. Ano
- b. Spíše ano
- c. Spíše ne
- d. Ne

Příloha 2 – Vyplněný dotazník – vnímání chudoby

Dotazník

Milí žáci, jsem studentkou Pedagogické fakulty UK v Praze. Předkládám Vám tento dotazník, který je součástí mé diplomové práce. Dotazník je plně anonymní. Získaná data budou statisticky zpracována pro výzkumné účely a pomohou k lepšímu pochopení toho, jak žáci druhého stupně základní školy vnímají chudobu. Děkuji Vám za vyplnění dotazníku.

1. Tvé pohlaví

- a. Dívka
- b. Chlapec

2. V současné době navštěvuji třídu:

- a. 6.
- b. 7.
- c. 8.
- d. 9.

3. Kolik máš sourozenců?

- a. 0
- b. 1
- c. 2
- d. 3
- e. 4

4. Dostáváš od rodičů kapesné?

- a. Ano, uveď v jak často V jaké výši?
- b. Ne
- c. Občas

5. Víš, jaký je příjem tvé rodiny?

- a. Ano, znám příjmy rodičů
- b. Ne, neznám příjmy rodičů
- c. Nezajímám se o příjmy rodičů
- d. Jiná možnost, uveď

6. Co pro tebe znamená slovo chudoba? (Odpověz jedním slovem, které nejvíce vystihuje slovo chudoba).

7. Naši společnost tvoří lidé bohatí, ale i chudí. Kam by ses zařadil/a ty?

- a. Chudý
- b. Bohatý
- c. Ani chudý, ani bohatý

d. Jiná možnost, uveď

8. Která skupina je podle tebe nejvíce ohrožena chudobou? (Vyber 1 – 3 z nabízených možností)

- a. Bezdomovci
- b. Staří lidé
- c. Romové
- d. Ženy
- e. Muži
- f. Děti
- g. Handicapovaní lidé (lidé s různými typy zdravotního postižení)
- h. Jiné (uveď příklad)

9. Uveď hlavní důvody, proč skupiny, které jsi vybral/a v otázce č. 8, jsou podle tebe ohroženy chudobou?

a = bydlí na ulici nemají co jíst

b = malý příjem důchodu

10. Víš, kam se lidé, o kterých si myslíš, že jsou chudí, mohou obrátit pro finanční pomoc?

- a. Ano, uveď příklad
- b. Ne

11. Jaké z nabízených možností (věcí) by ti musely scházet, aby ses cítil/a chudý? (Vyber maximálně tři z nabízených možností).

- a. Rodina
- b. Peníze
- c. Mobilní telefon
- d. Lásky
- e. Počítač
- f. Zahraniční dovolená každý rok
- g. Osobní automobil
- h. Trendy oblečení
- i. Jiné, uveď

12. Můžeš si díky své rodině plnit své koníčky, jezdit na výlety, jezdit na zahraniční dovolené atd.?

- a. Ano
- b. Spíše ano
- c. Spíše ne
- d. Ne

Příloha 3 – Doslovné odpovědi k položce 6 – Co pro tebe znamená pojem chudoba?

Kategorie:

1. **Nedostatek finančních prostředků – odpovědi respondentů** – „málo peněz, žádné peníze, nízké příjmy, být v mínusu, být zadlužený, nemít na jídlo, nedostatek finančních prostředků“.
2. **Bezdomovci – odpovědi respondentů** – „člověk bez přístřeší, bezdomovec, nemít bydlení, bydlet pod mostem“.
3. **Bezmoc – odpovědi respondentů** – „být bez pomoci ostatních, neumět se postarat o sebe, být bezmocný“.
4. **Hlad** – „nemít co jíst, žebrání o jídlo“.
5. **Neštěstí** – „smrt rodičů, smrt otce, úraz v práci“.
6. **Krize** – „přijít o práci, shoření domu“.
7. **Smutek** – „smutek“.